

Magazin

nezavisne

kulture



MANEK

СТУДЕНТСКА
КЊИЖИЦА
ИНДЕКС

Broj 13
2024.
ISSN 2334-7090



MANEK

BROJ 13
2024. / BEOGRAD

IZDAVAČ
ASOCIJACIJA NEZAVISNA KULturnA SCENA SRBIJE (NKSS)
KOORDINATOR@NEZAVISNAKULTURA.NET
WWW.NEZAVISNAKULTURA.NET

UREDNIŠTVO
MARIJA BOŽIĆ I BORISAV MATIĆ / POBUNJENE ČITATELJKE
UREDNIK FOTOGRAFIJE
LUKA KNEŽEVIĆ STRIKA
GRAFIČKO OBLIKOVANJE
MANE RADMANOVIĆ
LEKTURA
MARIJA BOŽIĆ, BORISAV MATIĆ
KOREKTURA
MARIJA BOŽIĆ, BORISAV MATIĆ, LUKA KNEŽEVIĆ STRIKA
KOORDINACIJA
LUKA KNEŽEVIĆ STRIKA
ŠTAMPA
STANDARD2 (BEOGRAD)
TIRAŽ
700

CIP – КАТАЛОГИЗАЦИЈА У ПУБЛИКАЦИЈИ НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
СРБИЈЕ, БЕОГРАД MANEK: MAGAZIN NEZAVISNE KULTURE. - 2013, BR. 1
(JAN.). - BEOGRAD: ASOCIJACIJA NEZAVISNA KULturnA SCENA SRBIJE,
2013- (BEOGRAD : STANDARD2). - 34 CM ISSN 2334-7090 = MANEK
(BEOGRAD) COBISS.SR-ID 196056588

NA NASLOVNOJ STRANI
STUDENTI FAKULTETA PRIMENJENIH UMETNOSTI

FOTOGRAFIJA NA PRVOJ STRANI
ALEKSANDRA MIHAJLOVIĆ
FOTOGRAFIJA NA POSLEDNJOJ STRANI
NEMANJA KNEŽEVIĆ

NKSS

nezavisnakultura.net



OVA PUBLIKACIJA JE KOFINANSIRANA OD STRANE EVROPSKE UNIJE. SADRŽAJ JE ISKLJUČIVA
ODGOVORNOST ASOCIJACIJE NKSS I NE MORA NUŽNO ODRAŽAVATI STAVOVE EVROPSKE UNIJE.

6 — 23

24 — 47

48 — 63

64 — 75

4

UVODNIK
— Marija Božić i Borisav Matić (Pobunjene čitateljke)

I DEO
8

KULturnA POLITIKA
PA ŠTA! –
NAČIN RASPOLAGANJA JAVNIM SREDSTVIMA
ZA KULTURU U 2024. GODINI U SRBIJI
— Predrag Cvjetičanin
18 NEZAVISNA KULTURA U BORBI ZA ALTERNATIVU:
IMA KO ZNA, HOĆE I MOŽE
— Milica Pekić i Marijana Cvetković

II DEO
26

PROSTORI KULTURE
UTICAJ I ZNAČAJ NEZAVISNIH
KULturnIH PROSTORA U SRBIJI
— Mirela Gračanac
30 VAŽNO JE OTVARATI NOVE KULturnE PROSTORE,
ALI I ULAŽATI U POSTOJEĆE
— Irena Čučković
34 OTPOR I ALTERNATIVA:
POVODOM 30 GODINA POSTOJANJA
KULturnOG CENTRA REX
— Andrej Čanji
42 CIRKUS KAO UMETNOST ILI CIRKUS JE UMETNOST
— Anja Matić

III DEO
50

ANTIRATNO ANGAŽOVANJE NEZAVISNE SCENE
ANTIRATNI ANGAŽMAN UDRUŽENJA KROKODIL
— Milica Ulemek
54 DISIDENTSTVO SAVREMENOG DOBA –
RUSKI UMETNICI U BEOGRADU IZMEĐU RELOKACIJE I
IZNUĐENE MORALNE EMIGRACIJE
— Marija Milovanović
62 REAKCIJA FEMINISTIČKE I KVIR SCENE NA RAT U
PALESTINI I SUDANU
— Nađa Bobičić

IV DEO
66

FESTIVALI
FOTORETROSPEKTIVA 10 GODINA FESTIVALA
„NA SOPSTVENI POGON”
72 FOTOREPORTAŽA FESTIVALA „DOKUFEST” 2024.

Prošlogodišnje izdanje magazina *Manek* objavljeno je pod krovnom temom „Prostori nade u kulturi štednje“, te je u različitim formatima tekstova bilo reči o kulturnim prostorima, umetničkim praksama, asocijacijama i alternativnim organizacionim modelima na nezavisnoj sceni u Srbiji, regionu i na međunarodnom nivou koji su predstavljali sigurne, humanije prostore i mesta nesputane kreativnosti. Naša zamisao je bila da predstavimo ove prostore kao efikasnu alternativu i otpor neoliberalnom sistemu u kom živimo. Konceptcija broja je takođe odražavala i naše uverenje da uloga društveno-osvešćene i politički-angažovane kulture ne leži samo u kritici represivne stvarnosti (iako je i ova funkcija vrlo bitna), već i u kreiranju vizija pravednije, egalitarnije društvene stvarnosti. Ipak, određen broj aktera i akterki nezavisne scene je, reagujući na temu broja, izrazio sumnju da apsolutno sigurni prostori mogu postojati u društvu kao što je naše.

Godina koja je za nama mogla je lako pojačati ovu sumnju. Akcije sistematskog marginalizovanja kulturnog sektora, a naročito nezavisnog, nastavljene su u 2024. godini kao proizvod neoliberalnih politika koje nisu karakteristične samo za naše podneblje, već i za globalni nivo, a Vlada Srbije i Ministarstvo kulture su dodatno zaoštrile problem svojom destruktivnom kulturnom politikom. Repreze-

ntativni primer te kulturne politike – koja je delom proizvod diletantizma naših državnika, ali i odraz želje za bacanjem nezavisne scene na slobodno tržište gde bi bila uništena – predstavlja vođenje konkursa za kulturu u 2024. godini. Rezultati konkursa Ministarstva kulture kasnili su mesecima (za jedan konkurs je zabeleženo kašnjenje od 221 dana!), Grad Beograd nije ni raspisao konkurs iz oblasti kulture, dok ostali gradovi u Srbiji, izuzev Novog Sada, izdvajaju sramotno niska sredstva za kulturne projekte. Istovremeno, broj nepodržanih projekata organizacija članica NKSS-a raste (za detalje pročitati prvi tekst u ovogodišnjem magazinu - *Pa šta! – Način raspolaganja javnim sredstvima za kulturu u 2024. godini u Srbiji*).

Stanje kulturnog polja se ne može posmatrati dekontekstualizovano, van opšteg stanja u društvu koje je u protekloj godini obeleženo dodatnim ugrožavanjem radničkih i, generalno, građanskih prava, kao i divljanjem investitorkog urbanizma koji uništava relikte kulturnog nasleđa (rušenje Hotela „Jugoslavija“ i najavljeno otkljanjanje Starog savskog mosta samo su neki od primera). Međutim, javnost je najviše potreslo obrušavanje nadstrešnice Železničke stanice u Novom Sadu, koja je u poslednjih nekoliko godina bila dvaput rekonstruisana, što je dovelo do smrti petnaestoro ljudi. Ovaj događaj prvog novem-

bra prouzrokovao je tektonski šok u svesti građana i građanki kojima je postalo ogoljeno jasno da bilo ko od njih može postati žrtva korupcije i kriminalne deregulacije građevinarstva, kao i cele ekonomije.

Onda su se razbukteli studentske blokade univerziteta i protesti čiju magnitudu ni najoptimističniji među nama nisu mogli da pretpostave. Pored brojnosti ove široke pobune, treba istaći i njen kvalitativni karakter – nivo direktne demokratije koju studenti praktikuju na svojim plenumima i u radnim grupama (a njihov primer sramežljivo prate i drugi segmenti društva) ovo podneblje nije videlo još od najboljih dana radničkog samoupravljanja u socijalističkoj Jugoslaviji. Studenti i studentkinje, kao i svi ostali koji su se priključili njihovoj borbi, ulivaju nadu u kolektivnu svest da su društvene i političke promene moguće; oni u vidu nade pružaju antiotrov društvu ogreznom u rezignaciju koja je godinama održavala status *quo*. Borba predvođenja studentima i studentkinjama komplementarna je borbi nezavisnih kulturnih radnika i radnica. Asocijacija NKSS podržala je studentske proteste još dok je samo Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu bio u blokadi i kasnije je uzela aktivno učešće u raznim protestnim akcijama.

Dok je pre erupcije protesta delovalo da ono malo „prostora nade“ što nam je preostalo biva napadnuto prodorom nepovoljnih okolnosti, krajem godine smo doživeli da se impulsi nade munjevito šire od malih zajedni-

ca ka celom društvu – pokretanje talasa pobune i demokratizacije od univerzitetskih kampusa u blokadi na višu društvenu ravan najznačajniji je primer takvog procesa. Međutim, ovo je prilika da male oaze sigurnosti u kojima smo do sada tražili utočište, a o kojima smo pisali u prethodnom *Maneku*, ne ostanu izolovana ostrva, već da se (iz) borimo za sigurnije i pravednije društvo u celini. Nezavisna kultura nije samo prostor za umetničko stvaralaštvo, već i platforma za društvenu kritiku i solidarnost, a Asocijacija NKSS nije samo skup pojedinačnih inicijativa, već živ ekosistem koji preživljava uprkos brojnim izazovima i bori se za bolju budućnost.

Iako tekstovi u ovom broju, izuzev uvodnika, nisu posvećeni studentskim protestima i srodnim borbama, budući da su se one razvile krajem godine, oni kontekstualizuju položaj nezavisne scene u društvu koje je izazvalo te proteste, a istovremeno i temeljno marginalizuje nezavisni sektor. Kroz analizu kulturnih politika, istraživanje uloge nezavisnih prostora, prikaze antiratnih inicijativa i značajnih umetničkih praksi i festivala, ovaj broj magazina nastoji da osvetli snagu i izazove sa kojima se suočava nezavisna scena, kao i da pozicionira njenu društvenu ulogu.

Prvi deo ovogodišnjeg broja je posvećen kulturnim politikama u Srbiji.

U tekstu *Pa šta! – Način raspolaganja javnim sredstvima za kulturu u 2024. godini u Srbiji*, Predrag Cvjetičanin bavi se analizom trenutnih sistema

raspodele javnih sredstava za kulturu i ukazuje na problem njegove netransparentnosti i neravnopravnosti, ukazujući da je neophodna reforma sistema kako bi se omogućilo pravednije i efikasnije finansiranje kulturnih projekata.

Milica Pekić i Marijana Cvetković u tekstu *Nezavisna kultura u borbi za alternativu: Ima ko zna, hoće i može* razmatraju mere za unapređenje položaja nezavisne kulture, uključujući bolje finansiranje, pravnu regulativu i podršku samostalnim umetnicima/cama.

Drugi deo posvećen je prostorima kulture, te u određenom smislu nastavlja temu prošlog broja, jer da bi sigurni prostori uopšte bili mogući, kulturnim radnicima/cama je najpre potreban fizički prostor.

U tekstu *Uticaj i značaj nezavisnih kulturnih prostora u Srbiji* Mirele Gračanac čitamo o Seoskom kulturnom centru u Markovcu, Tački susretanja u Vršcu i Društvenom centru „Krov“ u Beogradu, prostorima koji utiču na razvoj lokalnih zajednica i promociju društvenih promena.

Irena Čučković u tekstu *Važno je otvarati nove kulturne prostore, ali i ulagati u postojeće*, ističe neophodnost investiranja u postojeće prostore, kao i veće saradnje između javnih institucija i nezavisnih organizacija, za održavanje kulturne scene Novog Sada.

Andrej Čanji u tekstu *Otpor i alternativa: Povodom 30 godina postojanja Kulturnog centra „Rex“* osvrće se na tridesetogodišnji rad ove ustanove i njegovu ulogu u promociji slobode

izražavanja i društvene kritike. Autor sagledava „Rex“ kao simbol otpora i alternativne kulture, čije nasleđe i dalje inspiriše.

Tekst Anje Matić *Cirkus kao umetnost ili cirkus je umetnost* istražuje savremeni cirkus kao umetničku formu, koja se oslanja na interdisciplinarnost i inkluzivnost. Autorka naglašava ulogu organizacija poput Kreativni pogon i Ludifico u promociji ove izvođačke umetnosti, a jedna od tema teksta je festival „Cirkus danas“ koji je po prvi put održan u Novom Sadu 2024. godine.

Treći magazina deo posvećen je antiratnom angažovanju nezavisne scene. Iako fizički daleko od nas, ratovi u Palestini, Ukrajini i Sudanu obeležili su proteklu godinu, a deo nezavisne scene organizovao je akcije solidarnosti sa tamošnjim narodima. U ovom delu možete čitati tekstove *Antiratni angažman Udruženja KROKODIL* Milice Ulemek, *Disidentstvo savremenog doba – ruski umetnici u Beogradu između relokacije i iznuđene moralne emigracije* Marije Milovanović i *Reakcija feminističke i kvir scene na rat u Palestini i Sudanu* Nađe Bobičić.

Poslednji, četvrti deo ovogodišnjeg broja posvećen je festivalima „Na sopstveni pogon“ koji je ove godine obeležio deseti jubilej i „Dokufest“ koji se već istakao kao jedan od najznačajnijih festivala dokumentarnog filma u regionu. U vidu fotoreportaža vam približavamo ova dva festivala; dok je prva nastala selekcijom fotografija iz arhiva Asocijacije NKSS, Luka Knežević Strika nam preko svog objektiva predstavlja protekli „Dokufest“.

I KULTURNA POLITIKA





**Način raspolaganja
javnim sredstvima za
kulturu u 2024. godini u Srbiji**

Tri su pojave obeležile ovogodišnje konkurse za finansiranje i sufinansiranje projekata u oblasti kulture u Srbiji. Prvo, „cirkus” koji je od realizacije ovih konkursa napravilo trenutno rukovodstvo Ministarstva kulture; drugo, neraspisivanje ovogodišnjeg konkursa Sekretarijata za kulturu Grada Beograda; i treće, gotovo neverovatno mali fondovi za konkurse u oblasti kulture koje su gradovi u Srbiji izdvojili ove godine, dok se značajna sredstva daju za partijsko-vašarske manifestacije.

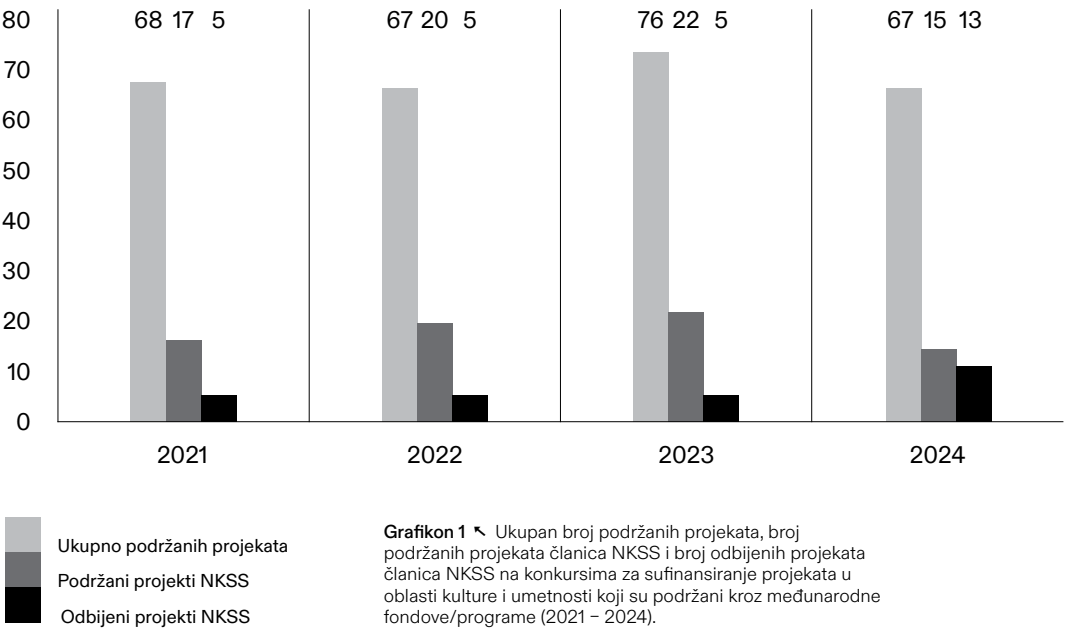
KONKURS	Raspisan	Završen	Rok za objavu	Kašnjenje	Objavljeno
Programi Kulturnog centra Srbije u Parizu	20.12.2023.	20.01.2024.	20.03.2024	/	04.03.2024.
Programi Kulturnog centra „Ivo Andrić“ u Pekingu	20.12.2023.	20.01.2024.	20.03.2024	/	07.03.2024.
Mobilnost umetnika i profesionalaca	20.12.2023.	20.01.2024.	20.03.2024	/	07.03.2024.
Međunarodna saradnja u oblasti kulture	20.12.2023.	20.01.2024.	20.03.2024	/	15.03.2024.
Digitalizacija savremenog stvaralaštva	05.01.2024.	05.02.2024.	05.04.2024.	/	28.03.2024.
Književnost – manifestacije nagrade	28.12.2023.	29.01.2024	29.03.2024.	12 dana	10.04.2024.
Književnost – periodične publikacije	28.12.2023.	29.01.2024.	29.03.2024.	12 dana	10.04.2024.
Književnost – kapitalna dela	28.12.2023.	29.01.2024	29.03.2024.	88 dana	25.06.2024.
Kulturna delatnost osoba sa invaliditetom	28.12.2023.	29.01.2024.	29.03.2024.	88 dana	25.06.2024.
Filmska umetnost i ostalo audiovizuelno stvaralaštvo	27.12.2023	29.01.2024.	29.03.2024.	112 dana	19.07.2024.
Muzika (stvaralaštvo, produkcija, interpretacija)	27.12.2023.	29.01.2024.	29.03.2024.	112 dana	19.07.2024.
Umetnička igra – klasičan balet, narodna igra, savremena igra	27.11.2024.	26.12.2024.	24.02.2024.	122 dana	25.06.2024.
Pozorišna umetnost (stvaralaštvo, produkcija i interpretacija)	28.12.2023.	02.02.2024.	01.04.2024	141 dan	20.08.2024.
Kulturne delatnosti dece i za decu I mlade	28.12.2023.	29.01.2024.	29.03.2024.	144 dana	20.08.2024.
Likovne, primenjene i vizuelne umetnosti, dizajn i arhitektura	27.11.2023.	26.12.2024	24.02.2024.	146 dana	19.07.2024.
Finansiranje umetničkih dela u oblasti vizuelnih umetnosti	23.02.2024	08.04.2024	07.06.2024.	164 dana	18.11.2024.
Otkup publikacija za biblioteke	02.02.2024.	04.03.2024.	02.05.2024.	166 dana	15.10.2024
Kulturna delatnost nacionalnih manjina u Srbiji	28.12.2023.	29.01.2024.	29.03.2024.	200 dana	15.10.2024.
Prevođenje reprezentativnih dela srpske književnosti	28.12.2024.	29.01.2024	29.03.2024.	200 dana	15.10.2024.
Projekti podržani kroz međunarodne fondove	20.12.2024.	20.02.2024	20.04.2024.	221 dan	27.11.2024.

Tabela 1 ↑ Redosled raspisivanja, završetka konkursa i objavljivanja rešenja za konkurse za finansiranje i sufinansiranje projekata u oblasti kulture Ministarstva kulture za 2024. godinu.

Posebno je indikativno rešenje za konkurs za sufinansiranje projekata u oblasti kulture i umetnosti koji su podržani kroz međunarodne fondove/programme u 2024. godini. Ono je trebalo je da bude objavljeno 20. aprila 2024. godine, a objavljeno je 27. novembra 2024. godine, kasneći 221 dan.

Ministarstvo kulture Republike Srbije ulaže veoma malo u međunarodnu kulturnu saradnju. U budžetu Ministarstva već godinama sredstva koja se za ove namene izdvajaju ne prelaze 3%. Onda bi se moglo očekivati da će bar pružiti podršku onim organizacijama koje svojim kvalitetima i razgranatom mrežom međunarodnih kontakata obezbeđuju da Srbija ne ostane, u kulturnom pogledu, međunarodno izolovana.

Ali kao što grafikoni 1 i 2 pokazuju, ove godine su značajno smanjena sredstva za sufinansiranje projekata koji su podržani kroz međunarodne fondove, a značajno su redukovani i broj projekata i sredstva dodeljeni članicama Asocijacije NKSS. Srazmera podržanih i odbijenih projekata se od odnosa 80:20 u prethodnim godinama, pretvorila gotovo u odnos 50:50.



Način realizacije konkursa regulisan je Uredbom o kriterijumima, merilima i načinu izbora projekata u kulturi koji se finansiraju i sufinansiraju iz budžete Republike Srbije, Autonomne Pokrajine Vojvodine, odnosno jedinica lokalne samouprave (Službeni glasnik RS, br. 105/2016 i 112/2017). Prema Članu 4 ove Uredbe, „Ocenjivanje projekata na osnovu kriterijuma iz Člana 3 ove uredbe, vrši posebno svaki član komisije, za svaki projekat pojedinačno“, što podrazumeva da postoje bodovne liste svakog člana komisije, koje se potom zbrajaju i predstavljaju osnovu za rangiranje predloga projekata. Prema istom ovom članu, „komisija je obavezna da za svaki projekat koji se razmatra sačini pismeno obrazloženje u kome se navode razlozi za prihvatanje ili neprihvatanje projekta“. Prema Članu 7 ove Uredbe, konkursi se, shodno Zakonu o kulturi, raspisuju svake godine za trinaest oblasti, a prema Članu 9 rezultati konkursa objavljuju se na „zvaničnoj internet strani organa koji raspisuje javni konkurs, najkasnije 60 dana od dana završetka podnošenja prijava“.

Konkursi se, međutim, ne sprovode u skladu sa Uredbom.

U slučaju velikog broja konkursa nepoznata su imena članova komisije koji su odlučivali u dodeli finansijskih sredstava; nisu poznate procedure, niti kriterijumi za izbor članova komisija; ne objavljuju se bodovne liste na osnovu kojih su projekti podržani ili odbijeni; ne objavljuje se spisak svih projekata koji su podneseni za konkurs (i onih podržanih i onih odbijenih); obrazloženja odluka o podržanim projektima sastoje se od jedne ili dve rečenice koje se beskonačno ponavljaju, ali suštinski ništa ne govore o razlozima za odluku; a u nekim

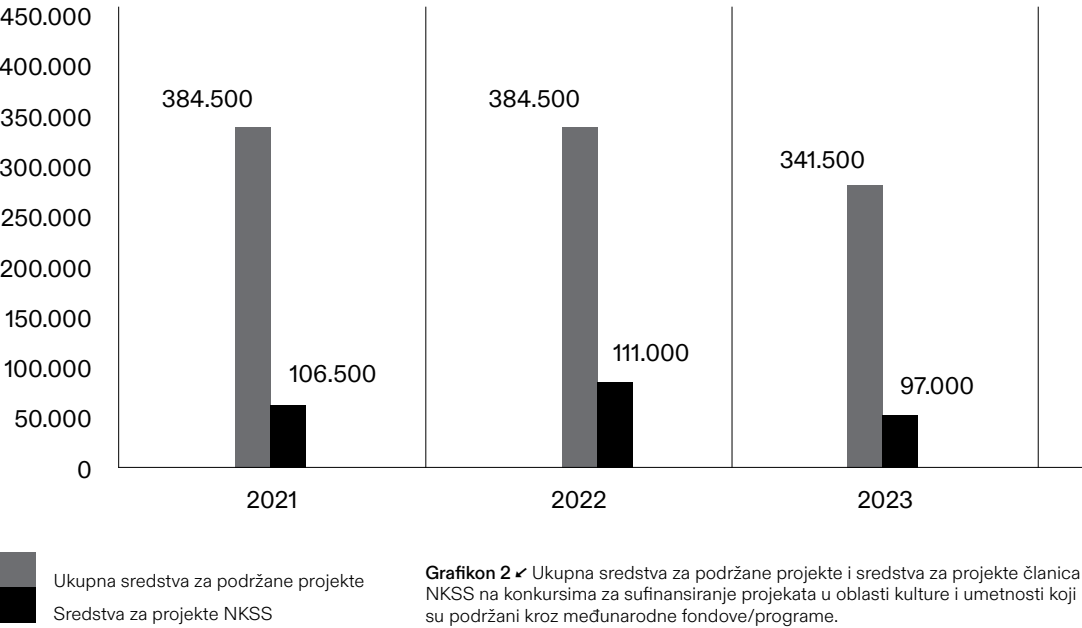
slučajevima nisu objavljeni čak ni iznosi kojim su projekti podržani, nego se objavljuje samo spisak podržanih projekata. U slučajevima, pak, kada su imena članova komisija koja odlučuju o finansijskoj podršci bila poznata, dešavalo se da su članovi komisija u sukobu interesa, odnosno da su dodeljivali sredstva samima sebi ili bliskim saradnicima.

Poseban problem na koji Asocijacija NKSS već godinama ukazuje odnosi se na redovno kašnjenje konkursa. Praksa je da se konkursi raspisuju krajem januara i da su otvoreni za prijave dva meseca, te se rezultati objavljuju tokom maja, nekada i kasnije. S obzirom na to da čitava ova procedura, uključujući i potpisivanje ugovora i prebacivanje sredstava korisnicima, traje oko šest meseci, prva polovina godine je uvek izgubljena za realizaciju projekata. Za neke od njih, koji ne mogu da se realizuju tokom leta, često ostaju samo tri poslednja meseca u godini, a Ministarstvo očekuje da se svi projekti završe do kraja decembra.

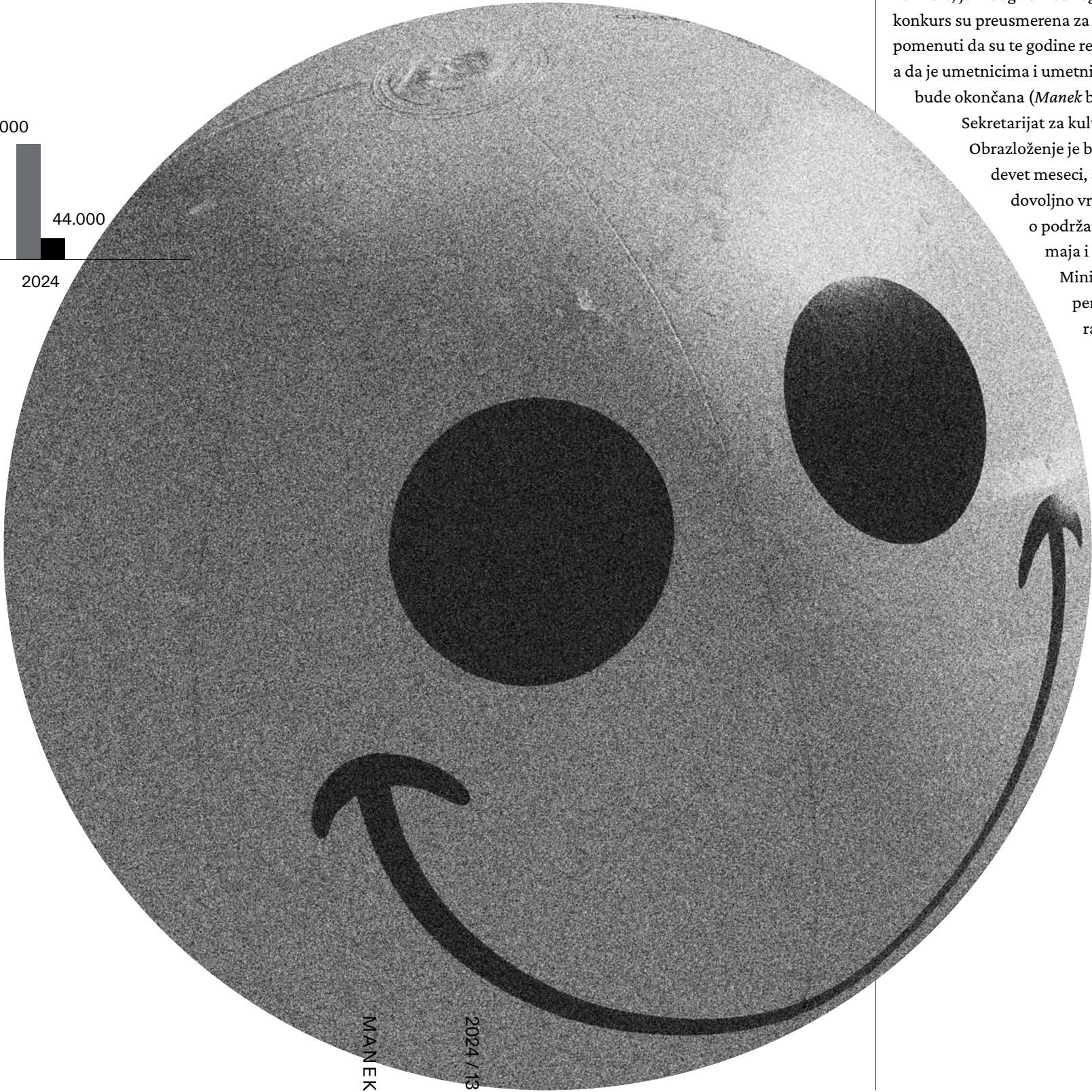
Nažalost, ove godine je to kašnjenje dovedeno do apsurdna. Većina konkursa raspisana je krajem decembra 2023. godine, te je izgledalo da će bar ovaj put biti prilike da se projekti realizuju na vreme. Međutim, Ministarstvo kulture je objavljivalo rezultate konkursa u periodu od marta do kraja novembra 2024. godine, povremeno antidatirajući datume odluka. Za osam konkursa kašnjenje u objavljivanju rezultata bilo je više od 100 dana, a za tri konkursa više od 200 dana (vidi Tabelu 1).

Tabela 1 – Redosled raspisivanja, završetka konkursa i objavljivanja rešenja za konkurse za finansiranje i sufinansiranje projekata u oblasti kulture Ministarstva kulture za 2024. godinu.

Dok su na konkursu miljenici vlasti bogato nagrađeni, ove godine, na primer, nije podržan ni jedan od četiri podnesena projekta udruženja Stanica – Servis za savremeni ples i udruženja KROKODIL, članica Asocijacije NKSS. To i ne bi bilo čudno da se ne radi o međunarodno najpoznatijim, najpriznatijim i najaktivnijim udruženjima građana koje se bave kulturom u Srbiji.



U svakoj iole normalnoj zemlji, ovo bi bili dovoljni razlozi da ministar kulture podnese ostavku.
Pa šta!



Već po drugi put u poslednjih nekoliko godina Sekretarijat za kulturu Grada Beograda donosi odluku da nema uslova da se konkursi za finansiranje i sufinansiranje projekata u oblasti kulture realizuju. Prvi put je to bilo u vremenu pandemije COVID-19 kada je umetnicima i umetnicama i kulturnim radnicima i radnicama najviše bila potrebna pomoć, jer im je zbog zabrane javnih okupljanja bilo onemogućeno da rade. Gradsko rukovodstvo Beograda je u 2020. godini odlučilo da ne raspiše konkurs, jer zbog vanrednog stanja „nema uslova da se konkurs realizuje“. Sredstva predviđena za konkurs su preusmerena za plate 309 honorarnih saradnika ustanova kulture u Beogradu. Treba pomenuti da su te godine realizovani svi drugi konkursi u Srbiji i svim drugim državama regiona, a da je umetnicima i umetnicama dozvoljeno da projekte realizuju onlajn ili nakon što pandemija bude okončana (*Manek* br. 9, str. 31).

Sekretarijat za kulturu Beograda je ponovo ove godine odlučio da ne raspiše konkurs. Obrazloženje je bilo da je Grad Beograd zbog izbora bio u privremenom finansiranju devet meseci, a da nakon donošenja gradskog budžeta 1. jula 2024. godine „nije ostalo dovoljno vremena da se konkurs regularno sprovede“. S obzirom na to da se rešenja o podržanim projektima na konkursu već godinama, nažalost, objavljuju tokom maja i juna, to i nije bilo baš uverljivo. A kao što se može videti u Tabeli 1, Ministarstvu kulture ništa nije smetalo da rešenja čak 11 konkursa objavi u periodu između 19. jula i 27. novembra 2024. godine. Po svoj prilici, pravi razlog za neobjavljivanje konkursa je to što je Grad Beograd kraj 2023. dočekao sa minusom od skoro 72 miliona evra i to što su pred izbore velika sredstva potrošena za partijsko-propagandnu manifestaciju „Dani porodice“, gde je često veći broj izvođača bio na sceni, nego što je bilo publike ispred nje.

U svakoj evropskoj prestonici, to bi bili dovoljni razlozi da gradonačelnik i čelni ljudi kulture podnesu ostavku.

Srbija je izrazito centralizovana država, pa je i kulturna ponuda u njoj centralizovana. Strukturalni uzroci centralizacije kulture u Srbiji nalaze se u političkoj i ekonomskoj sferi. S jedne strane, nalaze se u zarobljavanju države (izvršne, zakonodavne i sudske vlasti) od strane političke elite i u oligar-hijskim tendencijama u političkim partijama u kojima se karijera pravi sprovođenjem politike parti-jskih centrala, a ne zastupanjem interesa građana gradova i opština koji su ih izabrali za funkcije u državnim organima. S druge strane, uzroci se nalaze u fiskalnoj politici u kojoj se većina prihoda sliva u centralne institucije, da bi potom u određenom iznosu (na osnovu procene centra) bili vraćani gradovima i opštinama, i svojinskoj politici (prema kojoj je imovina u gradovima i opština-ma republička imovina).

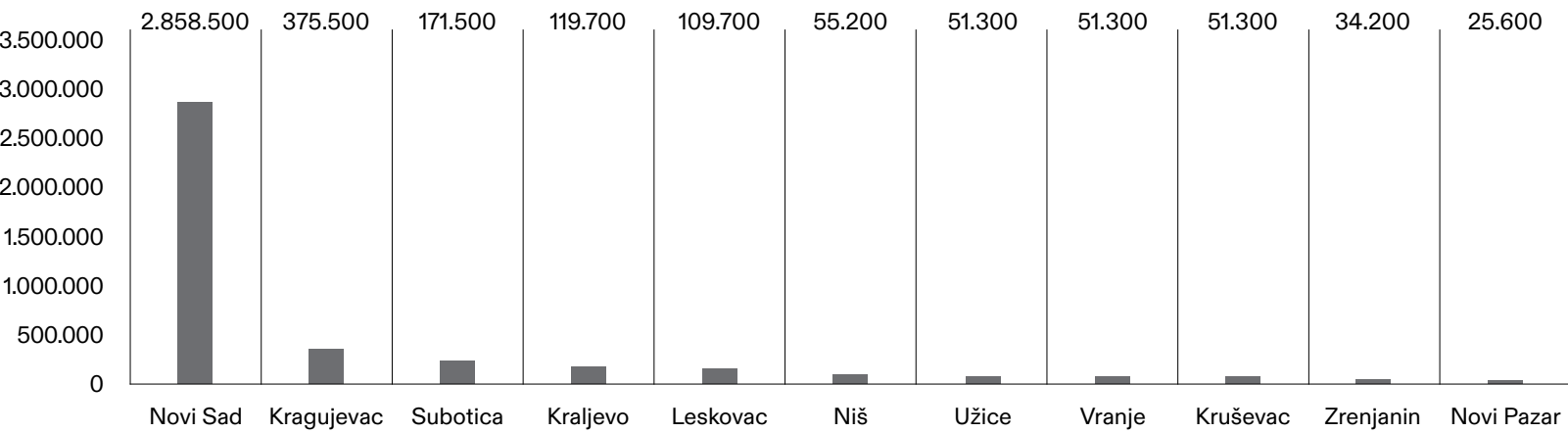
Najznačajniji doprinos centralizaciji kulture u Srbiji daje to što su gotovo sve republičke kulturne ustanove locirane u Beogradu (24 od 27), odnosno gotovo sve pokrajinske kulturne ustanove locirane u Novom Sadu (14 od 17). Ove ustanove su republičke i pokrajinske samo po tome što njihov rad iz poreza finansiraju svi građani Srbije i Vojvodine, ali pozorišnim predstavama, izložbama, koncertima i kinotečkim prikazivanjima, uz retke izuzetke, prisustvuju samo oni koji žive u Beogradu i Novom Sadu. Pri tom, ogroman deo budžeta Ministarstva kulture i Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, javno informisanje i odnose s verskim zajednicama se odvaja za ove institucije – između 60% i 70%.

Međutim, centralizaciji kulture u Srbiji doprinose i izuzetno mala sredstva koja lokalne samouprave izdvajaju za kulturu. U Tabeli 2 se može videti da, sa izuzetkom Novog Sada, gradovi u Srbiji imaju male fondove za kulturu, koji se gotovo u celini koriste za finansiranje kulturnih usta-nova. Svi drugi akteri u kulturi upućeni su na konkurse za finansiranje i sufinansiranje projekata u oblasti kulture čiji su fondovi u većini gradova manji od 0,1% gradskog budžeta, a u nekim gradovi-ma manji i od 1% budžeta za kulturu.

GRAD	Ukupno za kulturu	Kulturne ustanove	% kulturne ustanove	Konkursi za projekte	% konkurs
Novi Sad (117)	4.477.091.365,97 (38.266.000 €)	2.737.783.605,80 (23.400.000 €)	61,2%	334.450.000 (2.858.500 €)	7,5%
Niš (117)	1.290.218.914,00 (11.027.500 €)	974.457.570,00 (8.328.500 €)	75,5%	6.456.000 (55,200 €)	0,5%
Kragujevac (117)	829.521.000,00 (7.090.000 €)	762.251.000,00 (6.515.000 €)	91.9%	41.835.000 (357.500 €)	5,0%
Subotica (117)	912,912,000,00 (7.802.500 €)	744.697.000,00 (6.365.000 €)	81.6%	20.081.000 (171.500 €)	2,2%
Zrenjanin (117)	717.804.559,00 (6.135.000 €)	540.491.600,00 (4.619.500 €)	75,3%	4.000.000 (34.200 €)	0,6%
Leskovac (117)	544.105.000,00 (4.650.000 €)	529.105.000,00 (4.522.000 €)	97,2%	12.840.000 (109.700 €)	2,4%
Kruševac (117)	410.952.059,00 (3.512.500 €)	352,704,231,00 (3.014.500 €)	85,8%	6.000.000 (51.300 €)	1,5%
Kraljevo (117)	432.181.515,00 (3.694.000 €)	368.766.515,00 (3.152.000 €)	85,3%	14.000.000 (119.700 €)	3,2%
Užice (117)	418.204.232,00 (3.574.500 €)	302.078.448,00 (2.582.000 €)	72,2%	6.000.000 (51.300 €)	1,4%
Novi Pazar (117)	322.000.000,00 (2.752.000 €)	274.800.000,00 (2.349.000 €)	85,3%	3.000.000 (25.600 €)	0,9%
Vranje (117)	386.211.000,00 (3.301.000 €)	295.617.000,00 (2.526.500 €)	76,6%	6.000.000 (51.300 €)	1,6%

Tabela 2 ↑ Udeo ustanova kulture i konkursa za finansiranje i sufinansiranje projekata u gradovima Srbije 2024. godine.

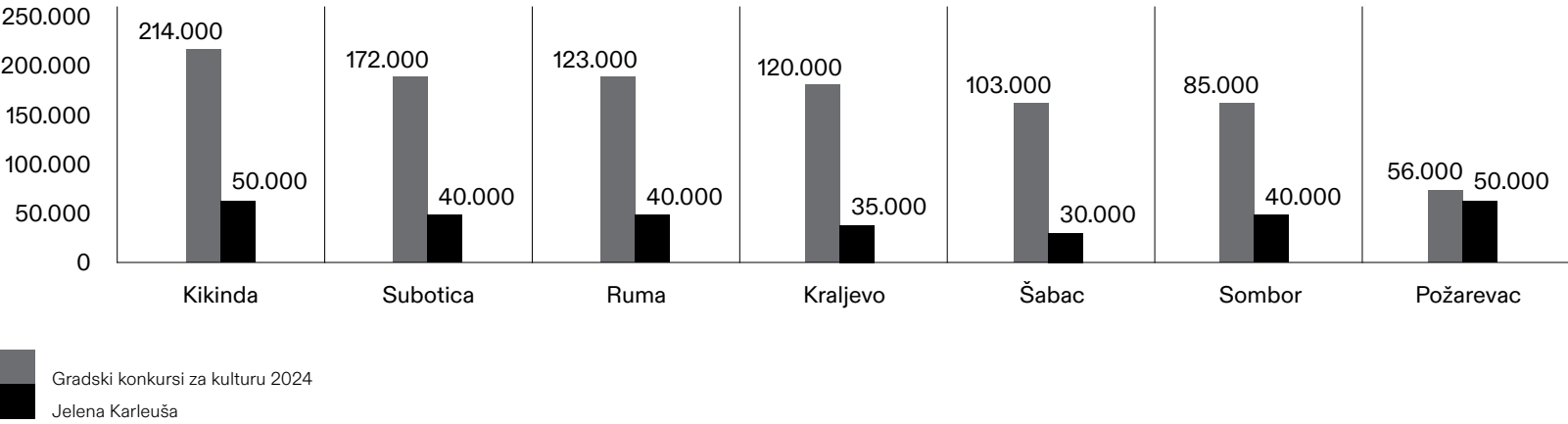
Koliko su ti fondovi mali, najbolje se može videti na Grafikonu 2. Zbir svih sredstava predviđenih za konkurse u oblasti kulture u deset gradova koji su bili uključeni u analizu iz 2024. godine gotovo je tri puta manji od sredstava koje je za te namene izdvojio Novi Sad. Tako da, u 2024. godini, za konkurse za kulturu Novi Sad izdvaja 9,3 evra po glavi stanovnika, Kragujevac i Kraljevo po 2 evra, Subotica 1,6 evra, Leskovac 1 evro, Užice 0,6 evra, Kruševac 0,45 evra, Zrenjanin 0,32 evra, Novi Pazar 0,24 evra i Niš 0,2 evra.



Grafikon 2 ↑ Sredstva raspodeljena na gradskim konkursima za sufinansiranje projekata u oblasti kulture u 2024. godini (u evrima).

Poseban problem predstavlja to što se ta mala sredstva za kulturu na lokalnom nivou često troše na partijsko-vašarske manifestacije za koje partijske centrale šalju izvođače. Ta praksa karakteristična je za ceo period dvehiljaditih, s tim što se od vlasti do vlasti pevači/pevačice/grupe razlikuju.

Na osnovu informacija iz teksta „Jelena Karleuša zgrnula milione zahvaljujući SNS: Otkrivamo koliko je zaradila od nastupa po trgovima“ autorke Jelena Manojlović, objavljenog 23. septembra 2024. godine na portalu Nova.rs, i informacija o dodeljenim sredstvima na gradskim konkursima za kulturu (ili ukupno za civilni sektor) u Kikindi, Subotici, Rumi, Kraljevu, Šapcu, Somboru i Požarev-cu, rekonstruisali smo da je jedan koncert Jelene Karleuše u nekim gradovima koštao kao četvrtina ukupnog godišnjeg fonda za konkurse u oblasti kulture, u nekim gradovima kao trećina, a u nekim skoro kao čitav godišnjih konkurs za projekte (vidi Grafikon 3).



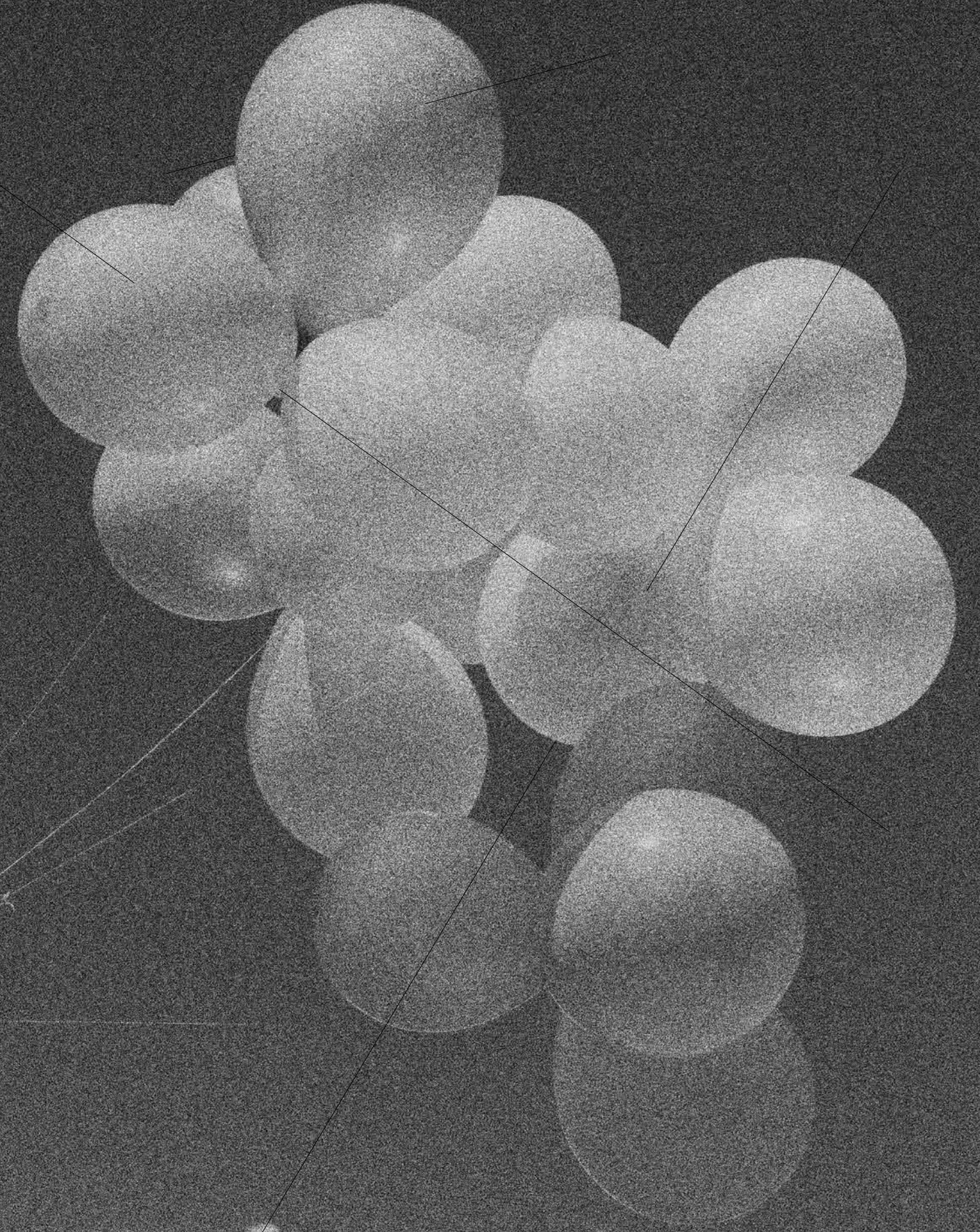
Grafikon 3 ↑ Godišnji budžet za konkurse u oblasti kulture vs. jedan koncert Jelene Karleuše (u evrima).

U zemlji čiji su neki delovi, kao što smo videli, potpune kulturne pustoši, Ministarstvo kulture Republike Srbije, Pokrajinski sekretarijat za kulturu, javno informisanje i odnose s verskim zajednicama i Grad Novi Sad uložili su u projekat „Novi Sad – Evropska prestonica kulture” više od 58 miliona evra.

U zemlji gde su čitavi regioni ekonomski potpuno devastirani, Vlada Republike Srbije u Beogradu realizuje projekat „Expo 2027” pod nazivom „Igra(j) za čovečanstvo – sport i muzika za sve”. Projekat će biti realizovan od 15. maja do 15. avgusta 2027. godine i po proceni Vlade Republike Srbije u njegovo jezgro koje obuhvata šest projekata - pored Nacionalnog stadiona i objekata za samu izložbu, infrastrukturu za nove gradske četvrti u Beogradu, akvatic centar (sa delfinarijumom), železnicu Zemun-aerodrom-Beograd-Expo, stambeni kompleks od 1.500 stanova, 120 do 130 novih hotela i novi kej na Savi – biće uloženo 1,29 milijardi evra. Međutim, po proceni Međunarodnog monetarnog fonda, u stvari, biće realizovano ukupno 323 projekta u vrednosti od 17,8 milijardi evra. Imajući to u vidu, vrlo je verovatno da će taj projekat u narednim godinama u praksi pojesti sav novac za kulturu, obrazovanje, socijalnu pomoć, zdravstvo i mnogo toga drugog.

U tom pokušaju da se iluzija „zlatnog doba” održi u ovom vremenu nemaštine i užasne nepravde, verovatno da će efekat projekta „Expo 2027” u Srbiji biti sličan kao projekat organizovanja letnjih Olimpijskih igara u Grčkoj 2004. godine.

Pa šta.



NEZAVISNA
U

NATIVU:

IMA
KO ZNA,
HOĆE
MOŽE

MANEK

2024 / 13

18

19

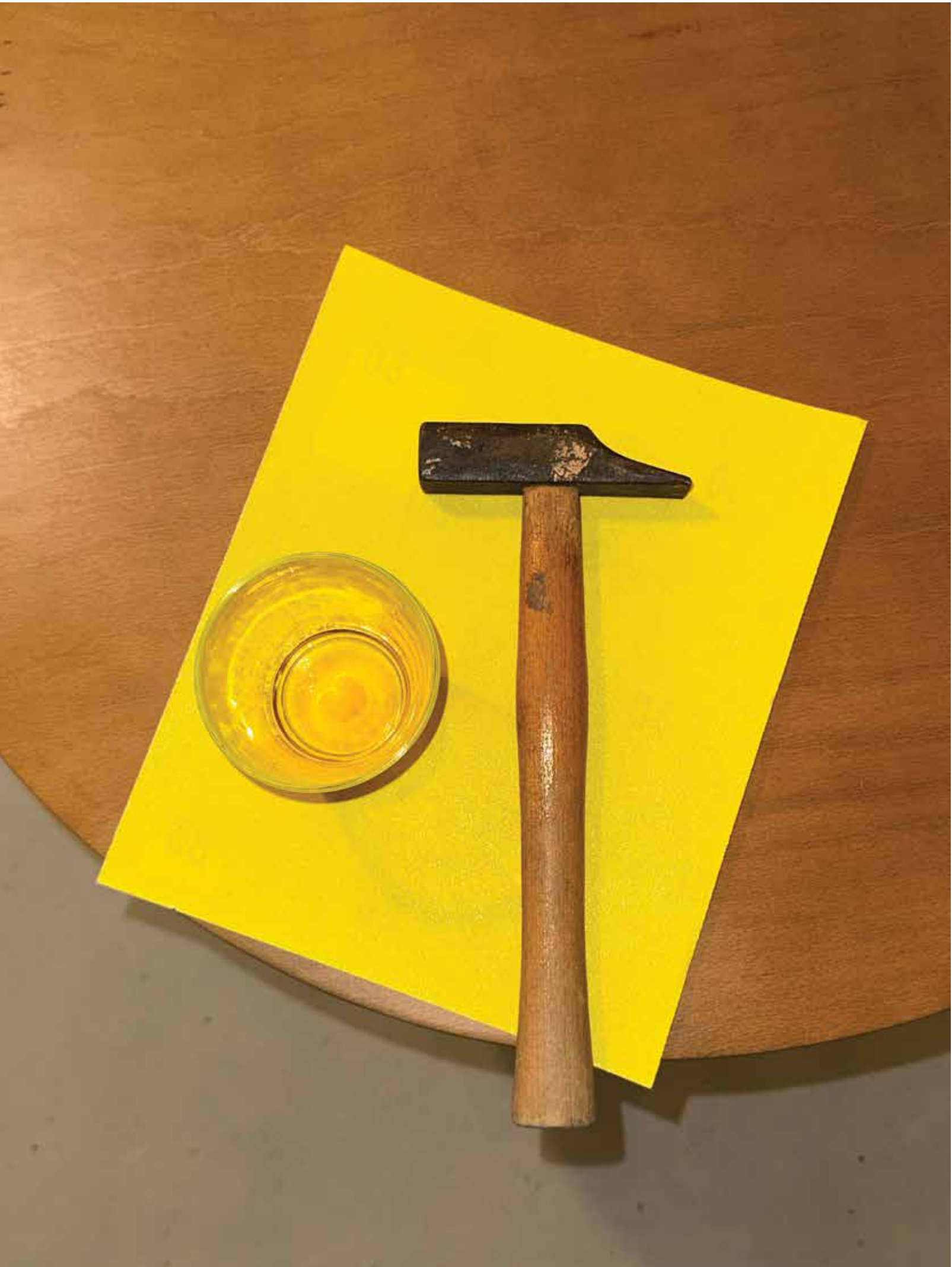
KULTURA
BORBI
ZA ALTER-

Tekst →

Milica Pekić i Marijana Cvetković

I

Nakon više od decenije borbe za dostojanstvene uslove rada u polju kulture, monitoringa i analiza sprovođenja i rezultata javnih konkursa, mnogobrojnih apela, akcija, protesta, saopštenja, kampanja kojima smo skretali pažnju javnosti na procese degradacije i razaranja sistema kulture u našoj Republici, Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije je usmerila svoj rad i na kreiranje “kulturne politike u senci”. Postalo je kristalno jasno da nema demokratske kulture u nedemokratskom društvu, a da umetnici, umetnice, kulturno radništvo mora preuzeti nove zadatke: da, kroz participativni proces i demokratski dijalog, proizvede osnove kulturne politike koja će se uspostaviti nakon političkih promena koje su u ovoj zemlji nužne. I baš kao inicijative u oblasti obrazovanja, radnih prava, ekološke zaštite, lokalnih samouprava, zdravstvene i socijalne zaštite i drugim oblastima, nezavisna kultura poziva na ovaj kolektivni proces koji će obuhvatiti sve glasove i pozicije i omogućiti suštinski preobražaj sistema kulture i kulturnih politika.



Fotografija / Nemanja Knežević

U okviru pripremne faze, tokom 2024. godine, Asocijacija NKSS formirala je radnu grupu u sastavu: Vahida Ramujkić, Vida Knežević, Virdžinija Đeković, Luka Knežević Strika, Marijana Cvetković, Milica Pekić i Predrag Cvetičanin sa ciljem izrade dva zagovaračka dokumenta koja se direktno nadovezuju na višegodišnja istraživanja i analize u vezi sa uslovima rada i potrebama stvaralaca u polju nezavisne kulture. Rezultat rada radne grupe artikulisan je dokumentima „Predlozi mera za unapređenje položaja nezavisne kulture u Republici Srbiji“ i „Predlozi mera za unapređenje konkursa za finansiranje i sufinansiranje projekata u oblasti kulture u Republici Srbiji“.

Oslanjajući se na veliko iskustvo i stvoreno specifično znanje u polju umetnosti i kulture, u ovim dokumentima definisani su ključni problemi koji čine prepreke za sistematičan kulturni razvoj u javnom interesu celog društva. Na osnovu analiza problema predložene su mere za njihovo prevazilaženje, čime bi se ukupan sistem kulture kvalitativno promenio i omogućio mnogo većem broju institucionalnih i vaninstitucionalnih aktera bolje sistemske uslove rada, a time i veći doprinos društvenom razvoju i opštem interesu. Opštim interesom u ovom polju smatra se unapređenje sloboda svih građana, povećanje nivoa obrazovanja, dostupnosti kulture i participacije građana u stvaranju kulture, kao i unapređenje svesti građana o učešću u javnom životu.

Iako se termin “nezavisna kultura” obilato i široko primenjuje i u regionu i kod nas, vrlo često se propituje značenje termina “nezavisna”. Pozivajući se na princip samoodređenja, radna grupa je predložila proširenu definiciju pojma “nezavisna kultura” kako bi se njom objedinila sva specifična svojstva ovog segmenta kulture u Republici Srbiji i objasnile dosadašnje nejasnoće.

Nezavisna kultura je deo civilnog društva i jedan od najaktivnijih delova ukupnog sistema kulture u Srbiji koji se izdvaja svojim načinom rada, međusobnim odnosima, kapacitetom za proizvodnju alternativa i proaktivnim odnosom prema kulturnim politikama, ekonomskim i društvenim procesima. Sam termin još uvek ima neformalni karakter (kao rezultat samoodređenja ovih aktera) i kao takav nije prepoznat u Zakonu u kulturi. On obuhvata više subjekata u kulturi, među kojima su udruženja u kulturi, samostalni umetnici, umetnice i stručnjaci, neformalne grupe i inicijative u kulturi.

Termin *nezavisna* ukazuje na nekoliko važnih karakteristika aktera nezavisne kulture: oni nastaju samoorganizacijom (nisu osnovani od strane države ili lokalnih samouprava), samostalno definišu svoje organizacione strukture i strukture upravljanja (ne ograničavaju se na postojeće modele i zakonske okvire), programi su usmereni na javni interes, nezavisno od interesa bilo koje partije, programi ne zavise ni od tržišnih previranja i potreba. Ekonomski su ograničeni na nestabilne izvore projektnog finansiranja koji uključuju javne konkurse na republičkom, pokrajinskom i lokalnom nivou, konkurse domaćih i međunarodnih fondova. Važna karakteristika nezavisne kulture jeste proaktivni i kritički odnos prema društvenom kontekstu u kome deluje (kulturno-političkim, socijalnim, ekonomskim i drugim aspektima tog konteksta). Ona teži autonomnom odlučivanju i slobodna je u izboru svojih principa rada, saradnika, tema. Još jedna važna karakteristika nezavisne kulture jeste da su unutar nje angažovani i nju čine profesionalno opredeljeni stvaraoци u polju savremene umetnosti i kulture, sa visokim stepenom profesionalnog obrazovanja i kompetencija¹. Nezavisna kultura aktivna je u oblastima vizuelnih, pozorišnih, izdavačkih, književnih, poetskih, interdisciplinarnih, audio-vizuelnih, izdavačkih, plesnih, istraživačkih, primenjenih, obrazovnih i drugih disciplina i formi savremenog stvaralaštva. Ona ima visoki potencijal neformalnog obrazovanja jer u način rada uključuje programe obuka, obrazovanja i deljenja znanja, čime doprinosi drugačijim oblicima obrazovanja u brojnim oblastima (umetnost, humanističke nauke, kulturne politike, upravljanje u kulturi...) i pruža specifična znanja i iskustva koja su generisana upravo takvim načinima organizacije i proizvodnje kulture.

Pored određenja nezavisne kulture kao jednog od najaktivnijih delova ukupnog sistema kulture u Srbiji dokument dodatno obrazlaže neke od njenih važnih karakteristika. Kao kultura koja nastaje iz baze, odozdo, s jedne strane iz nužde, usled rigidnosti i neprohodnosti većine postojećih institucija kulture, a s druge strane iz potrebe umetnica i umetnika da samostalno definišu afinitete, prioritete, forme i estetike svog rada, nezavisna kultura u Srbiji, u prethodne tri decenije, razvila je: aktivan odnos prema aktuelnim društvenim temama, regionalnu (postjugoslovensku) i međunarodnu umreženost, decentralizaciju rada, kulturu u zajednici, kritički kapacitet promišljanja stvarnosti, eksperimentalne forme produkcije, interdisciplinarnost, saradničke formate rada (i u domenu umetničkog rada, ali i na nivou upravljanja), inovacije u domenu institucionalne samoorganizovane prakse, solidarnost u radu i borbi za uslove rada i javni interes, raznorodne obrazovne programe koji povezuju umetničku praksu i obrazovanje, arhivu znanja baziranu na direktnom iskustvu i praksi, snažnu etičku komponentu profesionalnog rada.

Na nivou sadržaja, nezavisna kultura je u okviru mnogobrojnih izložbi, događaja, radionica, festivala, otvorenih procesa, istraživanja, predstava, izdavačkih poduhvata, video i medijske produkcije, obrazovnih programa, kustoskih praksi, susreta, konferencija, diskurzivnih programa i drugih formata, odomaćila teme učešća i uključivanja, osnaživanja, brige, mentalnog i fizičkog zdravlja, statusa marginalizovanih grupa, migracija, društvene i socijalne jednakosti, ekoloških prava i izazova globalnog zagrevanja, radnih prava, solidarnih ekonomija, novih horizontalnih formi upravljanja, jugoslovenskog nasleđa, alternativnih organizacionih praksi,

1 — Istraživanja su pokazala da ovaj sektor procentualno ima najveći broj pojedinke i pojedinaца sa visokim i najvišim stepenom obrazovanja (*Socio-ekonomski status, uslovi rada i stilovi života zaposlenih/angažovanih u civilnom sektoru u kulturi u društvima jugoistočne Evrope*, Centar za empirijske studije kulture Jugoistočne Evrope, 2016).

različitih formata rada sa zajednicama i dr. Ovi poduhvati rezultirali su i novim estetikama, saradnjama, većinama, tehnikama i kapacitetima umetničke produkcije koje prevazilaze tradicionalne disciplinarne i formalne odrednice i podele. U tom smislu, praksa nezavisne kulture vitalni je segment društvenog života koji se neprestano i iznova bori za slobodno polje stvaralaštva i kroz rad testira alternative izvan dominantnih normi i kriterijuma sistema. I upravo na tom putu, nezavisna kultura kreira preduslove za nove perspektive i društveni iskorak. Ranjiva po svojoj prirodi, oslonjena na sopstvene kapacitete, nestabilne i neizvesne projektno izvore finansiranja, minimalnu ili nikakvu infrastrukturu, nezavisna kultura se nalazi na prekretnici.

U dokumentu se ističe da kulturna politika za 21. vek mora prepoznati doprinos nezavisne kulture za čitavo polje kulture, ali i za šire društveno polje, te uspostaviti aktivni dijalog sa njom zarad unapređenja i revitalizacije ukupnog sistema kulture. Njena posvećenost dovođenju u pitanje normi, kritičkoj refleksiji stvarnosti, istraživanju i testiranju alternativa, propitivanju estetskih kriterijuma i disciplinarnih uzusa umetničkog i kulturnog polja, čime ga inovira i transformiše, kao i njen potencijal igre i slobode mišljenja, izražavanja i delovanja ne kao floskule već kao delatne prakse, neophodni su element za budući razvoj kulturnog i šireg društvenog polja. Kao značajan činilac rada u domenu javnog interesa, nezavisna kultura predstavlja važnu dopunu delovanja javnih institucija, ali joj hronično nedostaju infrastrukturna i finansijska podrška koja bi obezbedila nužnu stabilnost i adekvatne preduslove za budući razvoj.

Značajan broj pojedinaca i pojedinki koji kroz organizacije civilnog društva deluju u okviru nezavisne kulturne scene su samostalni umetnici, umetnice i samostalni stručnjaci u kulturi, ali njihov status je deregulisan neoliberalnim reformama još od devedesetih godina do danas. Ova pitanja predstavljaju poseban set tema za kulturne politike i jedan su od fokusa rada nezavisne kulture.

Problemi koji ugrožavaju opstanak i sprečavaju razvoj nezavisne kulturne scene u Republici Srbiji mogu se svrstati u tri kategorije problema: pravni, finansijski i organizaciono-strukturalni.

Kao problemi iz domena pravne regulative, naglašava se činjenica da nezavisna kultura nije zvanično prepoznata kao važna oblast u polju savremenog stvaralaštva i nasleđa, da su postojeća pravna regulativa, zakoni i podzakonski akti ili zastareli ili se selektivno primenjuju, kao i da je došlo do drastične deregulacija statusa samostalnih umetnika. Predlaže se da se u Zakonu o kulturi omogućiti prepoznavanje nezavisne kulture, kao zasebne oblasti, koja ima niz specifičnosti, te da se, u skladu sa tim, razviju instrumenti kulturne politike (u dijalogu sa predstavnicima nezavisne kulturne scene) koji bi bili usmereni na razvoj nezavisne kulture kao vitalnog aktera u polju kulture; da se unapredi zakonska regulativa koja reguliše položaj nezavisne kulture i njenog mesta u pojedinačnim umetničkim oblastima, njenog finansiranja alternativnim izvorima (javna fondacija za nezavisnu kulturu, poreske olakšice, igre na sreću, ...); da se izrade rešenja i konkretni predlozi izmena zakona i podzakonskih akata koji se tiču statusa samostalnih umetnika i stručnjaka u kulturi.

Finansijski problemi su vezani za usmerenost na samo jedan instrument podrške - javni konkurs - koji je nedostatan, a realizuje se

van okvira transparentnih i otvorenih javnih procedura. Ukazuje se i na nepostojanje sistemske finansijske podrške nezavisnoj kulturi koja bi omogućila njenu stabilnost i razvoj. Zato je potrebno unapređenje postojećih instrumenata finansijske podrške nezavisnoj kulturi, ali i kreiranje novih (npr.: povećanje budžeta za kulturu na minimalnih 1% državnog budžeta, povećanje budžeta za konkurse, povećanje budžeta za konkurse u lokalnim samoupravama, unapređenje konkursnih procedura u pravcu transparentnosti, uvođenje institucionalnih vidova podrške, uvođenje mogućnosti finansiranja višegodišnjih programa i projekata, kreiranje pravnog osnova za olakšavanje poslovanja samostalnim umetnicima i tako dalje. Uz to, nužno je osnivanje nove javne institucije tj. fondacije koja bi bila usmerena na razvoj civilnog sektora u polju kulture.

Organizaciono-strukturalni problemi su nedostupnost prostora za rad i prezentaciju programa aktera nezavisne scene, nepostojanje i pravna neregulisanost nezavisnih kulturnih centara, nerazvijena saradnja nezavisne kulturne scene i javnih institucija kulture na lokalnom, pokrajinskom i republičkom nivou, neusklađenost strategije razvoja kulture ni na republičkom a posledično ni na lokalnom nivou sa realnim potrebama sektora.

Predložena rešenja obuhvataju mehanizme koji bi omogućili akterima nezavisne kulture (organizacijama, umetnicama i umetnicima, radnicama i radnicima u kulturi i neformalnim inicijativama) korišćenje napuštenih prostora ili prostora koji nisu u upotrebi, a koji su u javnom vlasništvu, mehanizme podrške saradnji nezavisne kulturne scene, donosilaca odluka i javnih institucija kulture na lokalnom, pokrajinskom i republičkom nivou i izradu strategija razvoja kulture na republičkom i lokalnom nivou koje bi u sebi sadržale mere kulturne politike usmerene na prepoznavanje i razvoj nezavisne kulture kao oblasti savremenog stvaralaštva koja ima poseban doprinos za razvoj kulture i umetnosti.

Kada se govori o konkursima kao za sada jedinom instrumentu za podršku projektima i programima nezavisne kulture, problemi su višestruki. Upravo upućenost aktera nezavisne kulture na konkurse kao na jedini javni instrument podrške usmerio je Asocijaciju NKSS da se detaljno, kontinuirano i sistemski pozabavi analizom sprovođenja i rezultata javnih konkursa u oblasti savremenog stvaralaštva na nivou Ministarstva kulture, Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, ali i pojedinih lokalnih samouprava. Istraživanje se sprovodi svake godine u proteklih deset godina i na osnovu stečenih uvida i dugogodišnjeg rada na artikulaciji potencijalnih rešenja, predložene su konkretne mere koje bi u mnogome mogle doprineti unapređenju konkursa kao instrumenta podrške stvaralaštvu.

22

MANEK

23

Nakon detaljno opisanih problema, uočenih manipulacija i nepravilnosti u sprovođenju konkursa, u dokumentu koji se tiče unapređenja javnih konkursa za podršku programima i projektima u polju kulture se predlažu sledeća rešenja:

Povećanje budžeta za kulturu na nivo od minimum 1% ukupnog državnog budžeta, kreiranje novih instrumenata podrške i uvođenje indirektnih mera za podsticaj finansiranja kulture.

Dopuna i revizija Uredbe o kriterijumima, merilima i načinu izbora projekata u kulturi koji se finansiraju i sufinansiraju iz budžeta Republike Srbije, Autonomne Pokrajine Vojvodine, odnosno jedinica lokalne samouprave - u dijalogu i saradnji sa svim akterima u polju kulture. Unapređenje konkursnih procedura (regulisanje konkursnog kalendara, učešće svih aktera u polju kulture u predlaganju članova stručnih komisija, uvođenje elektronskih prijava i funkcionalne baze projekata, transparentnost ocenjivanja svih članova komisija, transparentno objavljivanje rezultata u formi bodovnih listi sa relevantnim informacijama, mogućnost konkurisanja za višegodišnje programe i projekte).

Smanjenje i strogo regulisanje fonda nad kojim donosioci odluka imaju diskreciona prava, uz uvođenje procedura unutar kojih bi odluke o diskrecionom pravu bile transparentne i javno dostupne uz dodatnu dokumentaciju i izveštaje o realizovanim aktivnostima.

Konkurse bi trebalo koristiti kao važan instrument decentralizacije kulture u Srbiji.

Unapređenje mehanizma finansiranja kulture iz budžeta lokalnih samouprava (uvođenje posebne konkursne linije za programe savremenog stvaralaštva u polju kulture i umetnosti uz jasnu i transparentnu proceduru).

Razvoj mehanizama evaluacije konkursnih procedura i rezultata konkursa (redovni konsultativni procesi sa korisnicima i u vidu evaluacije procesa, ali i radi unapređenja konkursnih procedura, kriterijuma i klasifikacije, efikasnija evaluacija realizovanih programa uz izveštavanje javnosti).

Ova dva dokumenta bi trebalo da daju početni impuls za predstojeću javnu debatu o tome kakve su kulturne politike potrebne ovom društvu, ali i da ohrabre različite aktere kulturnog života da podele svoja razmišljanja, svoje poglede i svoja znanja. Namera Asocijacije NKSS je da u narednom periodu pokrene seriju javnih foruma na ove i druge teme kako bi se zabeležili svi postojeći problemi u svim sferama kulture koje treba rešavati i prikupili svi raspoloživi predlozi za novu kulturnu politiku. Tom inicijativom želimo da na terenu pokažemo kako se kulturna politika može praviti kroz dijalog, debate i zajedničko učenje, te kako ona mora biti rezultat demokratskog procesa koji osnažuje svakog učesnika i za svakog obezbeđuje prostor kritičkog mišljenja i delovanja.



Fotografija / Nemanja Krežević

2024 / 13

II

PROSTORI KULTURE

Fotografija / Dušan Rajić 2024 / 13

MANEK



UTICAJ I ZNAČAJ NEZAVISNIH KULTURNIH PROSTORA

Pojam kulture višestruko je dimenzionalan. Postavljati pitanja o kulturi gotovo uvek znači baviti se njenim estetskim, etičkim ili saznavnim komponentama u odnosu na različite kontekste u kojima se jedna kultura rađa i raste. Međutim, rekla bih da, bez obzira na istorijske ili epohalne okolnosti, pitanje kulture uvek je pitanje o ljudskoj slobodi i potrebi za stvaranjem. U aktuelnom kontekstu, pojam kulture ne može se posmatrati nezavisno od dominantnog političkog i ekonomskog sistema, s obzirom na to da je on takav da prodira duboko u sve aspekte svakodnevnog života dajući im dominantno konzumeristički karakter. Ako se vratimo malo u prošlost, setićemo se ideja kritičke teorije koja masovnu kulturu opisuju kao sluškinju kapitalističkih matrica moći i, sa druge strane, postmodernih zaključaka o kulturi kao dinamičnom entitetu za oblikovanje moći jedne zajednice. Na tragu ogromne aktuelnosti ovih teza, donosim priču o malim, ali značajnim inicijativama, koje svojim delovanjem pomeraju granice kulturnih dometa naše zemlje.

U SRBIJI



Nastali iz potreba koje nisu zadovoljene zvaničnim kanalima kulturnog delovanja, ovi prostori su prave male oaze inovativnih sadržaja od velike vrednosti. Seoski kulturni centar Markovac udruženje je građanki i građana čijom se inicijativom pokreće davno ugašeni kulturni plam u ovom malom mestu kod Velike Plane. Tačka susretanja ili Salon kod Porte mesto je okupljanja vršaćkih entuzijasta iz oblasti nauke i kulture. Društveni centar Krov, bez obzira što se nalazi u glavnom gradu prepunom kulturnih događaja, uspeva da zbivanjima u svojoj organizaciji kulturi Beograda pruži posebnu čar. A gde početi nego od početaka? Moje sagovornice iz ova tri prostora, Aleksandra Miladinović (SKC Markovac), Marija Vasić Kanački (Tačka susretanja) i Ana Pinter (DC Krov), podelile su momenat rađanja ideje o osnivanju, koja je kod nekih nastala kao posledica nekakvog sleda događaja, a kod drugih kao rezultat dugo nakupljenih misli i osećanja.

Aleksandra (SKC Markovac):

Priča SKCM-a započela je tokom letnjih meseci 2019. i 2020. godine, kada je pozorišna rediteljka Anđelka Nikolić sa Umetničkom grupom Hop.la! u kući svoje bake u Markovcu pokrenula prve kulturne programe za decu i odrasle. Oko ovih programa okupili su se meštani i meštanke koji su želeli da doprinesu kontinuiranom održavanju ovih aktivnosti, te je naredni korak bilo i zvanično registrovanje, krajem 2020. godine.

Marija Vasić Kanački (Tačka susretanja):

Tačka susretanja je nastala u Vršcu 2014. godine kao Udruženje za promociju i afirmaciju kulture, nauke i umetnosti, što je bio spoj potrebe, nadahnuća i želje za nadgradnjom postojeće scene. U gradu koji ima dosta dugu, oficijelnu i alternativnu kulturnu tradiciju, *Tačka* je pokrenuta ženskom energijom Marije Vasić Kanački, spiritus movensa sa zaraznom spremnošću da se živi za kulturu. Svakako da postoji prethodna tradicija udruženja i projekata raznih grupa koje svoje potrebe nisu mogle da zadovolje institucionalno. Dakle, ideja je bila stvoriti živu, komunikativnu kulturu kamernih razmera, namenjenu raznim grupama i potrebama od umetnosti do životnog stila, od promovisanja lokalnih vrednosti do visoke kulture.

Ana Pinter (DC Krov):

Skoro svaki kolektiv mašta o tome da ima sopstveni prostor koji može da uredi i organizuje po svojoj viziji. Godinama smo, kao aktivni učesnici na poljima kulture, umetnosti i nauke, svedočili kako nam se polje delovanja sužava, kako se urušavaju i zatvaraju prostori koje smo do tada koristili, vaninstitucionalni i institucionalni. Sa njima su se razbijale i zajednice, osim aktera u tim prostorima, i zajednice publike, kojoj se ukidao sadržaj koji je volela i koji je bio po njenim potrebama. Govorim o iskustvima iz obe navedene perspektive. Osećali smo da je iluzorno bilo čekati da nam se posreći i da nam padne nekakva infrastruktura u krilo, pa smo se hrabro odlučili da, delovanjem četiri organizacije u to vreme, iznajmimo prostor koji bi bar delimično odgovarao našim idejama. DC Krov su osnovali članovi Centra za vizuelnu antropologiju Vizantrop, Centra za etnomuzikološke delatnosti i Tri groša. Danas, pored njih, *Krov* svakodnevno koristi i *Decentrala*, kao i veliki broj pojedinaca koji su na razne načine povezani jedni sa drugima. I danas plaćamo kiriju i račune sredstvima skupljenim od donacija članova, korisnika i ljubitelja *Krova*.

Ideje jesu važne, ali proces realizacije neretko predstavlja pravi izazov, posebno kada su u pitanju ovako ambiciozni projekti. Usled nedostatka

institucionalne podrške, na površinu najpre isplivaju finansijski izazovi, ali i pitanja održivosti kolektiva koji nastane i koji ne želi da nestane. Kako kaže Aleksandra iz SKC Markovca, „neophodno je uložiti vreme i trud u promociju važnosti dostupnosti kulture, jer u Markovcu (a i u drugim okolnim selima) više od dvadeset godina nije postojao nikakav kulturni sadržaj, te su se te potrebe i navike izgubile. S druge strane, izazovno je bilo i pronaći ljude koji će biti deo tima i raditi na razbijanju predrasuda o tome da istoričar umetnosti, muzički pedagog ili psiholog nećete imati šta da radi na selu. Uz sve to, svi naši programi zavise od pojedinačnih donacija/projekata, a institucionalna podrška najčešće izostaje.”

O ovoj temi Marija Vasić Kanački kaže sledeće: “Prva pobeda je bilo osnivanje, odziv ljudi i otvaranje prostora u privatnoj kući i njeno postepeno opremanje za kulturne potrebe privatnim sredstvima. Nešto doprinose organizacije koje koriste prostor, a poslednjih godina Grad Vršac takođe dodeljuje deo potrebnih sredstava. Sve kreativno počiva na entuzijazmu ljudi, a plaćaju se tehničke usluge i ponekad honorari. Čudo je koliko su ljudi u kulturi skromni u zahtevima i spremni na saradnju. *Tačka* je mesto razmene ideja, znanja i iskustava iz raznih oblasti. To ukrštanje stalno obnavlja energiju i otkriva teme i talente koji bi bez ovakve scene ostali van fokusa.“ U Društvenom centru Krov situacija nimalo nije laka, ali oni koji vode ovaj prostor ipak uspevaju da nađu načine da opstanu: „*Krov* živi od danas do sutra, i ja sam nekako spremna na to da može da se desi da i taj prostor bude zbrisan u obliku u kom jeste. *Krov* nikad nije zavisio od neke kontinuirane podrške, ali do sada smo uvek nalazili način da prevaziđemo te neizbežne izazove. Najveći izazov je, po mom mišljenju, ne dozvoliti malodušnosti da nadvlada i ne popuštati lako pod određenim pritiscima. To u praksi znači voditi bitke i sa sobom ali i sa drugima, u neprestanim promenama dinamika grupe“, rekla je Ana Pinter.

Jasno je koliko važnu ulogu ovi prostori imaju za zajednicu u kojoj se nalaze i za njihove primarne korisnike, međutim ono što daje veliki vetar u leđa umrežavanje je sa ljudima i organizacijama sličnih ambicija jer takve saradnje uvek sa sobom nose određene benefite za zajednicu i sve težnje pojedinaca i grupa podižu na viši nivo. O benefitima umrežavanja Aleksandra govori kao o nečemu što je pre svega „doprinelo vidljivosti i promociji rada SKCM-a, širenju kruga ljudi i organizacija sa kojima planiramo rad, ali i međusobnom učenju i širenju ideja“. Ovo su samo neki od organizacija sa kojima je ostvarena uspešna saradnja: „Sarađivali smo s Malim pozorištem „Duško Radović“, pozorištima iz Lazarevca, Kragujevca i Subotice i drugim ustanovama kulture. Sarađujemo sa FTN iz Novog Sada, odsekom za scenski dizajn, Umetničkom grupom Hop. La!, Dramskim studiom „Petar Pan“ iz Kragujevca. Na projektu “Tinkering libraries” sarađujemo sa Centrom za promociju nauke i drugim naučnim centrima i bibliotekama iz Pariza, Beča, Amsterdama i Milana. Članstvo u NKSS donelo nam je nova poznanstva, a posebno nam je draga saradnja sa Kolektivom SKLOPKA iz Kragujevca.“ Marija iz *Tačke susretanja* ističe uspešnu dugoročnu saradnju sa Muzičkom školom „Josif Marinković“ i naglašava da su i profesori i đaci su postali deo scene, da svojim nastupima oplemenjuju programe, što je i za njih odlična praksa. „Često smo tu za udruženja koja nemaju svoj prostor i za zajedničke programe. Ekološke organizacije redovno održavaju programe u našem *Salonu*, a jedno vreme je čak tri hora ovde pevalo“, kaže Marija Vasić Kanački. Ana iz DC Krova ističe saradnju sa Kulturnim centrom Magacin kao još jednim prostorom beogradske nezavisne kulturne scene: „Magacin je samoupravni prostor koji se održava na vrednostima solidarnosti, jednakosti, poštrovanosti,

radne etike, kulture dijaloga, poštovanja drugog...i model *Magacina* je bio veoma važan za strukturisanje *Krova*. *Krov* je otvoren za sve koji dele ove i druge vrednosti sa nama, bilo da žele da prikažu publici svoj rad, bilo da žele samo da se druže.“

Iako se funkcionisanje ovih nezavisnih prostora kulture zasniva na idejama i potrebama zajednice, sa akcentom na slobodi izraza, ipak postoje i određeni programski ciljevi kojima se vode prilikom organizovanja aktivnosti. U SKC Markovcu, „pažljivo osluškujemo potrebe i interesovanja zajednice i u skladu sa tim pokrećemo nove programe, vodeći se vrednoštimama kao što su: jednakost, empatija, zajedništvo ili razumevanje. Naš cilj je decentralizacija kulture, umetnosti i obrazovanja. Zato programe koje organizujemo u Markovcu, organizujemo i u drugim seoskim zajednicama. Važno nam je da naš prostor ljudi doživljavaju kao mesto za povezivanje, zajedničko učenje, rađanje i pokretanje sopstvenih ideja i slobodno izražavanje.“ U *Tački susretanja* u prvi plan izbijaju „promocija i afirmacija kulture, nauke i umetnosti, kroz stvaranje dobre atmosfere i interakcije između stvaralaca i publike. Želimo da budemo kulturna navika sugrađanima i da ovde bude jezgro kreativnih okupljanja i kvalitetnih sadržaja“. DC Krov iznad svega stavlja slobodu sopstvenog funkcionisanja kao nezavisne ustanove kulture: „Ne opterećujemo se mnogo programskim definicijama. Članovi *Krova* su različiti ljudi, sa različitim interesovanjima, kao i drugi korisnici i publika, među kojima neki dolaze samo na specifične programe, a neki dolaze na razne programske linije. U *Krovu* se održavaju predavanja, izložbe, filmske večeri, performansi, koncerti, radionice, radni sastanci, večeri društvenih igara, radio programi, ali dogodi se i veče bez programa, kada se prisutni samo druže.“

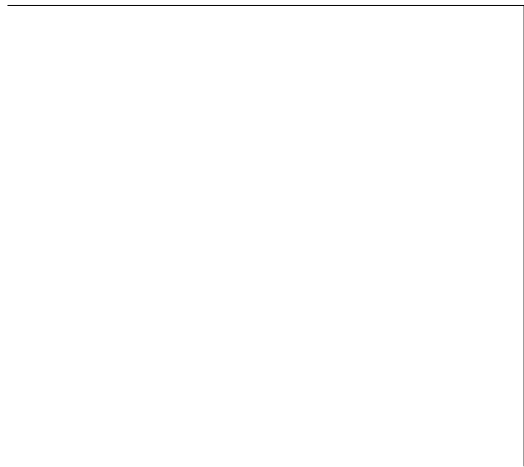
Sva tri prostora trude se da osnaže marginalizovane glasove kroz različite prakse i borbe. U SKC Markovac čitaonica „Ekatarina Pavlović“ je osnovana kao rodno pravedna biblioteka, koja se kroz svoje programe kritički odnosi prema temama nasilja, stereotipije, temama izbeglištva, položaja žena i sl. Doprinosi dostupnosti kulture i usluga socijalne zaštite u seoskim sredinama, te teže da programe održavaju i u okolnim selima.

U *Tački* je to nešto što se podrazumeva: „Ženska energija je ovde prisutna i bez agende. Tim *Tačke* su žene. Nedavno nam je gostovala Radmila Lazić, uz poeziju, tema je bila i feminizam. Savremena kultura govori o mnogim društvenim problemima. Važno je biti otvoren i čuti drugog“, kažu iz udruženja.



Iz DC Krova Ana Pinter šalje kritičku poruku kroz zanimljiv primer koji je opravdava: „Ja mogu samo da pretpostavim da se ne čuje dovoljno, kao uostalom nigde u našem društvu, uprkos tome što znam da svi članovi daju sve od sebe da prostor učine što ravnopravnijim. Patrijarhat je često internalizovan tako duboko da ga ni ne primećujemo ili ponekad prosto krenemo linijom manjeg otpora. Nedavno je jedna korisnica *Krova* poželela da se organizuje uvod u feminizam za korisnike *Krova* koji se identifikuju kao muškarci, ali da organizator ne bude ona, niti bilo koja druga žena, nego da se time bave baš oni. I dalje čekamo dobrovoljca koji će pokrenuti inicijativu. Ipak, verujem da je *Krov* jedan od najzanimljivijih prostora u Beogradu kada su u pitanju marginalizovani glasovi, između ostalog i zbog velikog broja antropologa koji nam u svojim programima predstavljaju vrlo zanimljive zajednice nevidljive u našim kontekstima.“

Za kraj postavljamo ambiciozna ali neophodna pitanja u nadi da ovi prostori mogu biti mesta velikih društvenih promena. Aleksandra s pravom kaže da je SKC Markovac već mesto društvenih promena, ali i da neke veće tek predstoje: „Kada se u jednom malom mestu, u kojem se decenijama nije organizovao nikakav kulturni program okupi stotinu ljudi na pozorišnoj predstavi, desetine dece na radionicama, kada članovima bibliotera-pijske grupe nije daleko da putuju i stotine kilometara da bi učestvovali na sesiji, kada se, inspirisana našom, još jedna inicijativa pokrene u drugom selu, jasno nam je da promene kojima težimo imaju smisla.“ Iz Vršca stiže sledeća poruka: „Da bi se prave ideje i prave vrednosti profilisale potreban je dijalog javnih diskursa, a za to moraju da postoje tačke susretanja. Naš zadatak je da javnosti ukazujemo na te diskurse. Mi smo društvo oštrih podela i zbog toga nam se čini važnim da kultura bude faktor, mesto slobode govora i sagledavanja problema. Ono što sigurno možemo je da pratimo stvaraoce i promovišemo kulturno ponašanje u ovim nekulturnim vremenima.“ Ana Pinter kaže da je znala da je *Krov* postao važan prostor kada je počela da primećuje ljude, i to mnogo mlađe od sebe, kako dolaze sami, znajući da koga god da zateknu, uključice ga u svoj kružok: „Na mene u trenutnoj društvenoj klimi stvarno utešno deluje činjenica da i dalje postoji nekoliko mesta u Beogradu, a jedno od njih je i *Krov*, u kojima je nemoguće da čovek bude usamljen. Zajedništvo će biti pokretač društvenih promena, i možda i nije neki doprinos, ali u *Krovu* mi možemo da ga zamišljamo. A kažu, ako možeš da zamisliš, onda možeš i da ostvariš. Neka to bude naša vodilja!“



30

Dom b-612

31

Tekst →
Irena Čučković

Dom b-612



Važno je



SKUP / fotografija: David Hrubik

MANEK

otvarati nove
kulturne prostore,
ali i ulagati u
postojeće

2024 / 13

Dve godine nakon što je poneo titulu Evropske prestonice kulture i osam godina od donošenja Strategije kulturnog razvoja Novog Sada za period 2016-2026. godine, ovaj grad raspolaže značajnim brojem novih kulturnih prostora. Istraživali smo koliko su postojeći prostori i infrastruktura dostupni nezavisnoj sceni, kao i u kojoj meri odgovaraju potrebama umetnika/ca i kulturnih radnika/ca.

Potreba za adekvatnim prostorom godinama je jedan od glavnih izazova za kulturne organizacije u gradu, a prostor je najčešće potreban onim organizacijama koje se bave izvođačkim ili izlagačkim umetnostima, ne samo kako bi prezentovale svoje stvaralaštvo, već i za njegovu pripremu i produkciju. Organizacije problem nedostatka prostora nadilaze na različite načine. Neke koriste prostore kulturnih stanica, dok neke ostvaruju saradnju sa drugim organizacijama ili ustanovama čiji prostor mogu koristiti za svoje aktivnosti, kao što su škole, muzeji i pozorišta.



SKUP / fotografija: David Hrubik

Kada je reč o kulturnim stanicama i načinu na koji one funkcionišu, kulturolog Goran Tomka kaže da se preporuka za uvođenjem modela tzv. *kulturnih servisnih centara* u Novom Sadu pojavila još u periodu izrade strategije razvoja kulture grada za period od 2016. do 2026. godine. Ovaj model će, zapravo, u formi *kulturnih stanica* kasnije ući u aplikacioni formular za Evropsku prestonicu kulture (*bid-book*). Kako kaže Tomka, kulturni servisni centri trebalo je da donesu dve važne promene kulturnoj sceni grada.

„Prva stvar koju smo želeli da postignemo je geografska decentralizacija kulture, kako bismo prišli publici u prigradskim naseljima. Drugi cilj je bilo postizanje veće raznolikosti kulturne ponude, zahvaljujući modelu civilno-javnog partnerstva po kom bi ti centri funkcionisali. Po tom modelu, Grad bi nudio te prostore i pokriva osnovne troškove hladnog pogona, dok bi na svakih tri ili pet godina prostor menjao svog *domaćina*, koji bi bila neka od organizacija sa nezavisne scene“, objašnjava Tomka, dodajući da je i istraživanje sprovedeno u periodu pripreme strategije pokazalo da je kulturna infrastruktura u Novom Sadu centralizovana i da je neophodno decentralizovati je.

Na širem području Novog Sada danas postoji jedanaest kulturnih stanica – Svilara, Petőfi Sándor, Stepanovićevo, Begeč, Edšeg, Bukovac, Mlin, Rumenka, OPENS, Barka, Kovilj, kao i dvanaesta, pokretna kulturna stanica Karavan. Međutim, one ne funkcionišu u potpunosti po predloženom modelu kulturnih servisnih centara koji je Tomka opisao. Iako organizacije u bilo kom trenutku mogu da pošalju upit za besplatno korišćenje prostora kulturnih stanica za potrebe svojih događaja, nezavisna scena ipak nema uticaj na programski identitet ovih prostora na način na koji je to bilo prvobitno zamišljeno.

„Tu vidimo jednu vrstu spremnosti Grada da ponudi prostor za razne oblike kulturnog stvaralaštva i tako pomogne nezavisnoj sceni, ali ne i da uđe u pravi partnerski odnos sa nezavisnom scenom“, zaključuje Tomka.

MANEK

Međutim, on napominje i da pitanje prostora nije jedini problem sa kojim se suočavaju organizacije sa nezavisne scene.

„Imati prostor zahteva mnogo sredstava, što je teško obezbediti onda kada zavisite samo od projektnog finansiranja. Nedostatak prostora jeste ključni problem nezavisne scene, ali ne bih tvrdio da bi dodeljivanje prostora rešilo sve njene probleme“, kaže Tomka.

Da raspolaganje prostorom donosi određenu slobodu u umetničkoj produkciji, ali i mnogo dodatnih obaveza i troškova, kaže i Željko Grulović iz Multimedijalnog centra „Led Art“. Ova organizacija najviše se bavi galerijskim programom, prvenstveno kroz Šok ZaDrugu koja postoji više od deset godina.

„Jako je teško samostalno držati neki prostor. Kada sračunamo godišnje plaćanje prostora, režija, poreza, ekološke i komunalne takse i interneta, dođemo do neke cifre od 400 do 500 hiljada dinara. Da bi sve to pritom funkcionisalo kao galerijski prostor koji ima osobu koja će raditi u njemu, potrebna su dodatna sredstva. Pritom, i dalje govorimo o jednom relativno malom prostoru za koji smo mi dobili povoljniju cenu iznajmljivanja od Grada kao organizacija koja se bavi kulturom. Zamislite koliki su tek troškovi onda kada vam je potreban veći prostor, na primer, ako se bavite pozorištem ili cirkuskom umetnošću“, kaže Grulović.

„Led Art“ se nedavno udružio sa organizacijama koje su kroz godine proistekle iz ovog udruženja i zajedno sa njima osnovao neformalni Savez kolektivnih umetničkih praksi - SKUP. Oni su na godinu dana dobili na korišćenje od Ateljea 61 jedan od prostora u Kreativnom distriktu. Nadaju se da će ovaj period uspeti da produže i tako nastave da tamo sprovede svoje programe.

„To je jedan projekat koji je trenutno u toku i koji tek treba da razvijamo, jer se za sada dosta stvari radi volonterski. Najveći problem su nam finansijski i vremenski kapaciteti, jer svi radimo dodatne poslove pored bavljenja kulturom i umetnošću. Ipak, želimo da otvorimo ovaj pros-

tor za sve organizacije koje bi bile zainteresovane da u njemu realizuju svoje programe“, ističe Grulović.

On dodaje i da bi organizacije trebalo dobro da procene svoje kapacitete pre nego što se upuste u to da same upravljaju nekim prostorom. „Mi na nezavisnoj sceni često insistiramo na tome da treba da imamo prostore koje ćemo sami da iznajmljujemo i vodimo, zaboravljajući na to da su svi prostori koji su javni prostori zapravo i naši prostori – prostori građana i građanki za koje i mi pravimo naše programe. Mislim da tu postoji mogućnost za međusobnu saradnju i solidarnost između kulturnih radnika u nevladinom sektoru i u institucijama. Moramo da pronađemo način kako to može da funkcioniše i da polako menjamo sistem na bolje“, ističe Grulović.

U proteklih nekoliko godina u Novom Sadu smo svedočili i zatvaranju pojedinih samostalnih kulturnih prostora, od kojih su neki bili značajno okupljalište mladih, poput Doma b-612. Ovaj prostor je otvoren 2015. godine i tri puta je menjao svoju lokaciju. Poslednja, na kojoj je najduže ostao, bila je u Miletićevoj ulici. Dom je osnovala grupa mladih, studenata/kinja i entuzijasta/kinja koji su želeli da organizuju različite kulturne događaje. Kako kaže Marina Ivančev koja je bila članica tima ovog prostora gotovo od samog njegovog osnivanja, u organizacijskom smislu sve je funkcionisalo *ad hoc*.

„Pravili smo mnogo *jam session*-a, a potom i *Guilty* žurke po kojima smo postali prepoznatljivi u gradu. Bilo je i filmskih projekcija, izložbi, radionica, kao i gostovanja nekoliko pozorišnih predstava Pozorišta ‘Promena’. Svakako, najviše smo imali muzičkog programa“, priča Ivančev. Članovi i članice Doma događaje su organizovali volonterski, dok su istovremeno išli na fakultete.

„To je zaista bio naš *passion project*. Nismo imali neku jasno definisanu unutrašnju organizaciju i logistiku i često nam se dešavalo da nam se bendovi sami jave jer žele da sviraju kod nas. Održivost je uvek bila pod znakom pitanja i stalno smo gledali da bar budemo na nekoj pozitivnoj nuli i da pokrijemo račune. I kada bismo naplaćivali karte, prihodi od njih su uglavnom odlazili na putne troškove i smeštaj muzičara“, kaže sagovornica *Maneka*.

U konačnici, 2022. godine ekipa Doma b-612 obaveštena je da moraju da se isele iz prostora u Miletićevoj, jer vlasnici imaju druge planove sa objektom.

„Bilo je teško naći novi prostor sa zakupom koji bismo mogli priuštiti. Pritom, sve to se

dešava sedam godina od kako smo osnovali Dom. U međuvremenu smo svi postali stariji, završili fakultete, našli poslove i shvatili da zbog tih različitih okolnosti više nemamo energije da nastavimo da funkcionišemo onako kako smo do tada funkcionisali. Naravno, svima nam Dom i dalje nedostaje“, kaže Marina Ivančev.

Dom b-612 i danas postoji kao udruženje, a jedan od njegovih projekata - festival DIY filma *Naiva*, i dalje se realizuje.

„Festival organizujemo svake godine u septembru i sledeće godine ćemo imati njegovo peto izdanje. Ove godine smo ga održali u Rusinskom kulturnom centru ‘Matka’ i veoma nam znači takav vid saradnje sa drugim prostorima na lokalnu, u kojima možemo organizovati neke svoje aktivnosti. Takođe, prošle godine smo prvi put organizovali *svetsko republičko takmičenje u PowerPoint prezentacijama* i planiramo da to uradimo i sledeće godine, tako da i dalje imamo potrebu da organizujemo neke događaje. Taj DIY duh je ipak ostao sa nama, iako nemamo prostor“, zaključuje Marina Ivančev.

Upravo kako bi prostori poput nekadašnjeg Doma b-612 imali priliku da opstanu, pored ulaganja u nove prostore, neophodno je razmišljati o pružanju podrške radu postojećih. Sa ovim je saglasan i kulturolog Goran Tomka.

„Kada imate neku organizaciju koja već posluje, koju publika prepoznaje, koja ima neka specifična lokalna znanja, potrebno je mnogo manje sredstava kako bi se pomoglo toj organizaciji, nego da krećete od nule sa novim prostorima“, objašnjava Tomka.

Kada je reč o Novom Sadu, treba pomenuti da u ovom gradu postoji godišnji konkurs Gradske uprave za kulturu za sufinansiranje tekućih rashoda i izdataka udruženja u kulturi sa sedištem na teritoriji grada koja svojim radom doprinose razvoju kulture i umetnosti u Novom Sadu. Gradska uprava za kulturu je ove godine za potrebe ovog Javnog poziva opredelila sedam miliona dinara, a sredstva su dobile ukupno 33 nevladine organizacije u kulturi. Ovaj javni poziv svakako predstavlja primer dobre prakse kada je reč o podršci Grada radu kulturnih organizacija kroz obezbeđivanje dela sredstava za pokrivanje tzv. *hladnog pogona*, što direktno utiče i na njihovu mogućnost da kontinuirano koriste prostore koji su im potrebni. Asocijacija NKSS u okviru svojih analiza konkursa za finansiranje i sufinansiranje projekata u oblasti savremenog stvaralaštva u Srbiji već je ukazivala na potrebu da se ova praksa iz Novog Sada prenese i na druge gradove, kao i na republički nivo.

2024 / 13

OTPOR

34 35

Povodom 30 godina
postojanja Kulturnog centra „Rex”

|

WALTER-

Tekst →
Andrej Čanji

NATIVAA

„Rex’ ima auru progresivne kulturne energije“, kaže Nebojša Milikić u svom gostovanju u emisiji Klub 2 na Radio Beogradu 2. Milikić od 2000. godine radi u Kulturnom centru „Rex“ kao inicijator i koordinator programa orijentisanih na javnu debatu, decentralizaciju i demokratizaciju kulture. „Rex“, kako on ističe, „reflektuje opšte društvene problematike uglavnom kroz umetničko stvaralaštvo i aktivistički rad, te veze između umetnosti, aktivizma i savremene teorije“. Ova kulturna nezavisna institucija proslavila je 2024. godine 30 godina postojanja, a jubilej je obeležila pitanjem „(Kako) Nastaviti bez sebe?“. Tim povodom, „Rex“ je pozivao sve zainteresovane da pošalju radove kao odgovor na tu temu kojom će istražiti „kako, zašto i da li se uopšte, bilo na individualnim, bilo na makro i mikro kolektivnim nivoima, postavljaju ključna egzistencijalna pitanja, ona stara ili neka nova; čega se moramo, a ne želimo ili možemo, a ne umemo odreći ili osloboditi bilo radi voljnog ili nevoljnog učešća u tekućoj, željenoj ili neželjenoj globalokalnoj transformaciji?“.

Milikić navodi da je namera bila da se povodom tri decenije postojanja pokuša osmišljavanje adekvatnog metoda adresiranja delatnosti centra. Ipak, on dodaje da je svestan da nemogućnosti sveobuhvatne reprezentacije „Rexovog“ rada zbog toga što, kada „se sva mišljenja uvažavaju i sve ideje pretresu, kao najbolja reprezentacija „Rexa“ ostaje da se odštampaju najave svih njegovih programa. To bi bila jedna podebela knjiga, ali jedina relevantna i univerzalna metoda koja nikoga ne bi preskočila i najbolje bi ilustrovala taj opus. S obzirom na to da mi nemamo kapaciteta za tako jedan poduhvat, to naše aktivnosti usmerava ka jednom kreativnom sažimanju cele problematike. Otuda naziv projekta ‘Nastaviti bez sebe’“.

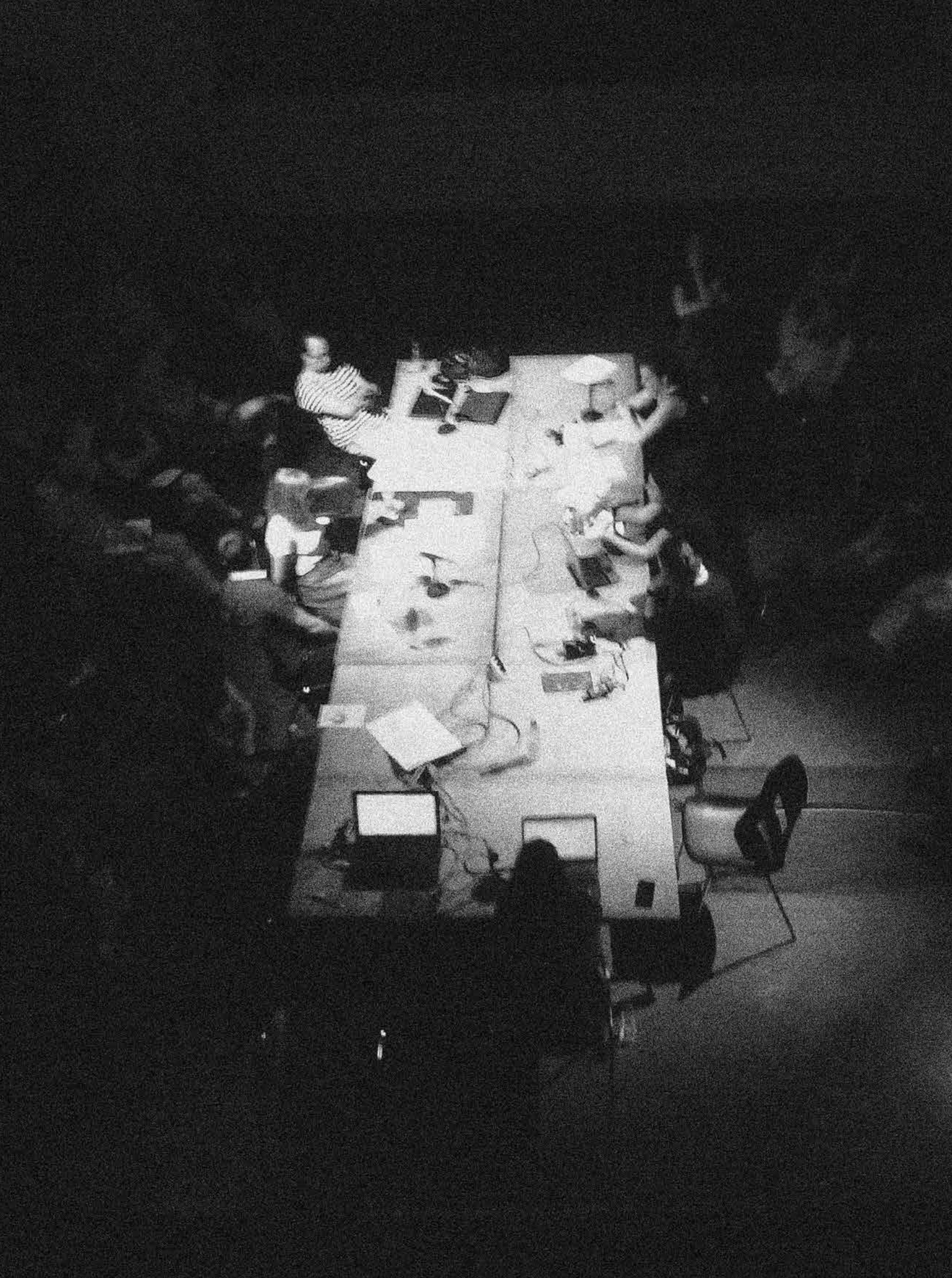
Nije lako, dakle, napraviti rekapitulaciju uloge, značaja i programa Kulturnog centra „Rex“. Namera je da ovaj tekst pruži jedan ograničen i selektivan doprinos razumevanju tog nesagledivog opusa. Učinićemo to putem nekoliko kratkih osvrtâ koji podrazumevaju: kontekstualizaciju početaka, akademsku, te i umetničku teoretizaciju kreativnih praksi, kritičku konkretizaciju pojedinih izvođačkih primera i reminiscencije određenih aktera, stvaralaca i posetilaca KC „Rex“.

Fotografije →
Vladimir Opsenica

MANEK

2024 / 13

1 — REX kulturni centar: <https://rex.fondb92.org/sr/-kako-nastaviti-bez-sebe--eid-2434.1.212.html>
2 — Iz gostovanja Nebojše Milikića u emisiji *Klub 2*, Radio Beograd 2: <https://www.rts.rs/lat/radio/radio-beograd-2/5518599/nebojsa-milicic.html>



Kontekstualizacija početaka u devastirajućim devedesetim: preživeti i stvarati

Devedesetih godina prošlog veka, Beograd je bio grad u kom je rastao nacionalizam, razvijala se ekonomska kriza i hiperinflacija pod uticajem sankcija, sistem vrednosti je bio ugrožen, institucije i temelji zajedničkog života razoreni, dok je na snazi bila medijska propaganda i stvaranje kulta ratnih heroja koji su sprovodili etnička čišćenja. Ovaj period su obeležili i kontinuirane krađe izbora i bombardovanje. Svakodnevni život u Beogradu podrazumevao je negativnu modernizaciju – umesto napretka ka otvorenosti i demokratiji, društvo je krenulo unazad, ka zatvorenosti, autoritarnosti i ideološkom jednoulju. Beograd je postao grad zatrovan propagandom, a javni prostori – mesta kontrole i isključivanja.

U tom opštem metežu, dok su građani pokušavali da prežive talase siromaštva, rata i izolacije, neophodno je bilo ostvarenje potrebe za mestima otpora, slobode i kreativnosti. Jedno od takvih mesta bio je Kulturni centar „Rex“, osnovan 1994. godine. Oslonjen na podršku Fondacije za otvoreno društvo, „Rex“ je bio ne samo kulturni centar već i politički čin osnaživanja građanskog društva. Osmišljen je kao kulturni centar Radija B92 u zgradi jevrejske zajednice zalaganjem Darke Radosavljević.

Tribine, izložbe, radionice, koncerti i performansi koji su se održavali u „Rexu“ nisu bili samo kulturni događaji, već su imali i širu društvenu funkciju: otvarali su prostor za debate o temama koje su bile potisnute iz glavnog toka – ratnim zločinima, ljudskim pravima, marginalizovanim grupama i medijskim slobodama. „Rex“ je bio laboratorija demokratije u trenutku kada se demokratija povlačila iz javnog života. Prostor u Jevrejskoj 16, gde je kulturni centar bio smešten, postao je više od mesta za kulturne programe – prostor oslobođen straha u kojem su ljudi mogli slobodno da govore i stvaraju. U vreme kada je propaganda prožimala gotovo svaki segment života, „Rex“ je pružao alternativni narativ nastao iz susreta umetnosti i društvene kritike.

Danas, kada razmišljamo o počecima Kulturnog centra „Rex“, ne smemo ga posmatrati samo kao deo kulturne istorije. On je deo borbe za demokratski i otvoreni Beograd, borbe koja se i dalje vodi. Kao što je „Rex“ bio svetionik u olujnim devedesetima, tako i danas njegovo nasleđe predstavlja obavezu da čuvamo i gradimo prostore slobode.

Akadska teoretizacija poetika otpora: heterogene manifestacije i paradoksalne motivacije

Milena Dragičević Šešić u svojoj knjizi *Umetnost i kultura otpora* pruža najpouzdaniji i najobuhvatniji opis konteksta prirode i značaja umetničkih praksi, aktera i prostora u periodu devedesetih na ovim prostorima. Ona ističe da „pod umetnošću alternative i otpora u devedesetim godinama dvadesetog veka podrazumevaćemo one umetničke prakse koje karakteriše jasni antiratni, antinacionalistički, antifašistički i socijalno integrativni aktivizam“. ³ Iako su se takvi umetnički poduhvati razvijali u atmosferi represije i zajedničke potrebe za izbjavljenjem i borbom, manifestacije bunta unutar polja kulture i umetnosti nipošto nisu bile unisone, već se može govoriti o nizu različitih kreativnih artikulacija.

3 — Milena Dragičević Šešić, *Umetnost i kultura otpora*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Fakultet dramskih umetnosti, Clio, Beograd, 2018. str. 15.

Presudnu ulogu za obezbeđivanje bilo kakvog stvaralaštva imali su konkretni prostori. Dragičević Šešić razlikuje dve vrste prostora. Prvi su oni oko kojih se moglo „pregovarati“, koji su bili „privremene autonomne zone“, državne institucije u kojima je privremeno vladao slobodarski duh, ali koji je mogao biti ugušen režimskim pritiskom. U prvoj polovini devedesetih to su bili Kulturni centar Beograda, Bitef teatar sa umetničkom direktoricom Ivanom Vujić, Atelje 212 pod upravom Svetozara Cvetkovića itd. Ti su prostori bili samo delimično slobodni usled njihove tradicijom omeđene i od vlasti zavisne prirode. Druga vrsta prostora razvija se u drugoj polovini devedesetih, poput Kulturnog centra „Rex“ (1994) i Centra za kulturnu dekontaminaciju (CZKD, 1995). Njih Dragičević Šešić naziva „stalnim autonomnim zonama“ u kojima je bilo prekida u radu, ali je bitno to da se njihova autonomija nije dovođila u pitanje. ⁴ Ta dva centra, prema njenim rečima, dala su novu snagu srpskoj kontra-javnosti: „Uprkos stalnim oscilacijama u represivnim merama koje će vlast preduzimati tokom devedesetih, ovi prostori omogućuju kruženje informacija ne samo unutar srpske kulturne javnosti već posebno u širem prostoru bivših jugoslovenskih republika i Evrope“. ⁵

Važno je napomenuti da Dragičević Šešić zapaža kako se alternativa stvarala ne samo naspram „nacionalne mitomanije“, već je bila skeptična i prema „anacionalnom neoliberalizmu“. ⁶ Ono što je prvobitno bilo usmereno ka destabilizaciji nacionalnog režima koji je barem nominalno još uvek bio socijalistički, kasnije ostaje dosledno svom alternativnom naboju, te prkosi i tranziciji ka neoliberalnom kapitalizmu, onom sistemu koji je inicijalno podržavao razvoj autonomne zone: „Prostor alternativne umetnosti jeste prostor otpora u kojem je umetnik tokom devedesetih imao funkciju stvaraoa kontranarativa, kontramitologija, uz distancu i prema glavnim tokovima oficijelne umetnosti i prema kulturnim industrijama [...]. Teme koje je nametao tranzicioni proces – stvaranje tržišta umetnosti, uključivanje u kreativne industrije, kulturno preduzetništvo i održivost umetničkog stvaralaštva – odbijane su kao deo neoliberalne kulturno-političke represije ili kao deo tranzicione konfuzije“. ⁷

Kapitalistički Zapad u liku multimilionera Džordža Sorosa i njegovih Centara za savremenu umetnost (Soros Centers for Contemporary Art, SCCA) kreira mrežu zapadnih institucija za tranzicijske zemlje Istoka (od država nastalih raspadom SSSR-a, preko socijalističkih zemalja Srednje Evrope, sve do bivših republika SFRJ). O tom procesu i ulozi koju je SCCA imao u umetničkoj produkciji piše Miško Šuvaković u svom tekstu *Ideologija izložbe: o ideologijama manifeste*. Tu on formuliše termin *Soros realizam* kojim označava „meko i suptilno uniformisanje i normiranje postmodernog pluralizma i multikulturalizma kao kriterijuma prosvetnog političkog liberalizma koji treba da realizuju evropska društva na prelazu u novi vek“. ⁸ Za razliku od Dragičević Šešić koja naglašava postojanje širokog spektra umetničkih poetika, Šuvaković govori o njihovim sličnostima. Kao uzrok uniformisanja umetničkog izraza on ističe kapitalistički motivisanu univerzalizaciju umetničkog jezika gde se lokalne teme izlažu transnacionalnim potrebama, te proizvode „predstave 'od' brisanih tragova kulture“.

Ako suočimo tvrdnje dvoje srpskih teoretičara umetnosti možemo zaključiti da je prostor poput Kulturnog centra „Rex“ obeležen konfliktnim ili

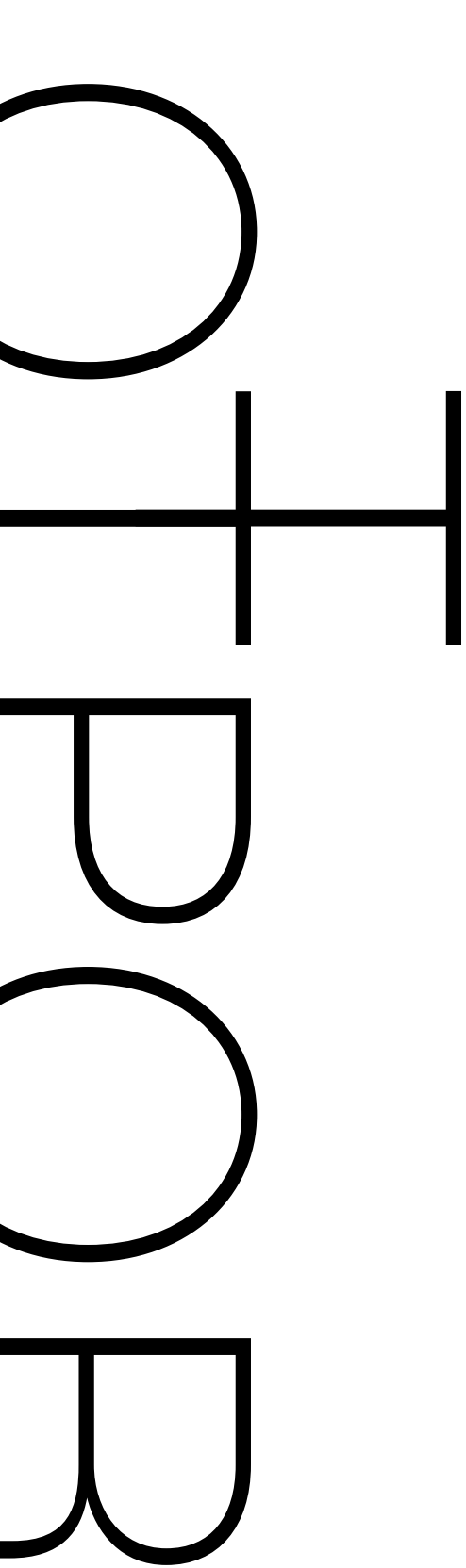
4 — Isto. str. 23.

5 — Isto. str. 26.

6 — Isto. str. 16.

7 — Isto. str. 19.

8 — Miško Šuvaković, *Ideologija izložbe: o ideologijama manifeste*, u Platforma SCCA #3, SCCA-Ljubljana, Ljubljana: 2002, <http://www.ljudmila.org/scca/platforma3/suvakovic.htm>



čak paradoksalnim tendencijama. U pitanju je mesto prelamanja različitih ideoloških strujanja, transformisanja avangardnih poetika i sučeljavanja očekivanja finansijera i potreba lokalnih aktera.

Konkretizacija prakse: primeri postdramske političnosti

Osvrnućemo se na poetiku nezavisne pozorišne scene devedesetih, imajući u vidu dve pozorišne trupe koje su nastupale u prostoru Kulturnog centra „Rex“: Plavo pozorište i Dah teatar. Na konsultativnom seminaru projekta *REX PREPA(R)KING* koji je bio realizovan 2019. godine povodom 25 godina postojanja KC „Rex“, učestvovao sam sa kolegama i koleginicama u istraživanju izvođačkih praksi nastalih i izvedenih u tom prostoru. Kroz razgovor sa autorima i autorkama, uočena je dominantna poetička crta nezavisne pozorišne scene: subjektivni pristup. Ponavljale su se sledeće formulacije: *Kreiranje ličnog izraza je bilo polazište; Tragali smo za ličnim izrazom kroz telo, ples; Traganje za sobom*. Čak su i naslovi predstava sugerisali slično: *To beše duša. Rudnik čudesa*, zatim *Dijalektika duše ili studija o slobodi*, pa *Telo koje peva, glas koji pleše*, ili *Unutrašnja mandala*.

Ipak, susret sa video-zapisima predstava izvedenih u „Rexu“ u tom periodu ukazuju da se u njima i te kako nalaze motivi aktuelnih društvenih zbivanja. Spominju se tenkovi na ulicama 1991. godine, ređaju se i rasturaju kamenčići koji simbolišu glavne gradove jugoslovenskih zemalja, pevaju se komunističke pesme, na tron se postavljaju plišane igračke koje ne mogu da reaguju na pokliče za slobodom glumaca koji intenzivno mašu rukama kao krilima. Raspored motiva unutar strukture predstava i njihova kontekstualizacija nisu sprovedeni na sistematičan i koherentan način. Ti motivi iz aktuelnosti javljaju se sporadično, između plesnih tačaka, pevanja songova, te monologa koji se izgovaraju u maniru artifcijelne vokalizae i glasovne akrobacije.

Tako na primer, u predstavama Dah teatra *Telo koje peva, glas koji pleše* (2001) i *Unutrašnja mandala* (2002) imamo slučaj identičnog konstruktivnog narativa. Obe su jedna vrsta kolažne demonstracije rada u kojima glumice predočavaju odlomke svojih uloga iz predstava u kojima su do tada igrale. Pred svaku od tih kratkih, reprezentativnih reminiscencija, glumice prvo objašnjavaju proces kreiranja uloge i opisuju metode kojima su se služile da bi kreirale pojedinačne scenske izraze. Suština je u tome da bez prethodnog upoznavanja sa procesom nije jasno na šta referiše svaki konkretan izraz. Zajedno sa prezentacijom neophodno je sprovesti i edukaciju. Mnoge predstave Dah teatra i Plavog pozorišta zapravo su vrste scenske radionice, eksperimentisanje sa sopstvenim telom, pokretom i glasom, čime se pokušava dostići nesvakodnevno stanje svesti.

Osnovne koordinate institucionalnog, dramskog pozorišta kao što su žanrovsko određenje, dramska situacija, zaplet, lik i karakterizacija nisu prisutne u predstavama Kulturnog centra „Rex“ koje su dostupne putem video-snimka. Umesto dramskog teksta, imamo mrežu tekstualnih fragmenata raznovrsnog porekla. Umesto žanra, imamo kolaž grotesknih, začudnih, neobičnih scena koje međusobno nisu povezane uzročno-posledičnim nitima. Umesto dramskih situacija, imamo duge narativne monologe. Umesto sukoba, imamo raznovrsnost i brzu smenu scenskih izraza. Umesto likova, imamo glumce i glumice koji predstavljaju apstraktne funkcije. Emocije ne nastaju putem uživljavanja u lik i saosećanjem publike sa njegovom sudbinom, već se kanališu kao sirove emanacije unutrašnjih nemira kroz krike, grčevite pokrete i manični ples. Umesto konvencionalne scenske prakse institucionalnog teatra koje nudi gotov

produkt, ovde uvek imamo otvoreni proces zato što nije moguće zaustaviti introspekciju unutrašnjih nemira.

Poetika ličnog izraza, dakle, nije podrazumevala subjektivan pristup prema vremenu u kojem se živelo i stvaralo, već pokušaj estetizovanog artikulisanja osećanja koja je period devedesetih izazvao kod umetnika i umetnica. Samo pozorišno iskustvo za njih je predstavljalo jedan naročiti vid katarze u kom su scenskim metodama pokušavali da se oslobode od grča u kome su živeli. Jedna glumica je u okviru konsultativnog seminara čak upotrebila izraz „borba za opstanak“ kada je govorila o značaju koje je pozorište imalo za nju.

Nezavisna scena bila je i ostaje utočište za mnoge koji su tragali za drugačijim pozorišnim iskustvom, a Kulturni centar „Rex“ joj je pružio prostor radikalne slobode stvaralaštva u atmosferi radikalne destrukcije kojom se oni nisu bavili na konvencionalan način, te su zato proizveli vrednost koja ranije nije postojala na srpskoj pozorišnoj sceni.

Reminiscencija aktera i akterki: subverzivni rasadnik

Svi osvrti koje smo napravili, zapravo, svedočanstvo su jednog nesagledivog kreativnog pluralizma koji je ispunjavao prostor KC „Rex“. Da bi se na adekvatan način reprezentovao njegov značaj za same pojedince i pojedinke, razgovarali smo sa nekoliko prominentnih aktera i akterki kulturno-umetničkog života Beograda koji su pratili tribine, razgovore, koncerte, izložbe i predstave u tom prostoru i pitali ih kakvo je njihovo iskustvo.

Dušan Maljković, književni prevodilac, samostalni radnik u kulturi i doktorant filozofije, govorni program „Rexa“ vidi na ovakav način: „Govorni program ‘Rexa’ odražavao je pre svega kreativnost i temeljnost njegovog kreatora, Nebojše Milikića, koji je uvek ozbiljno pristupao političkim temama čija je aktuelnost dobro prepoznavana. Program je nudio sadržaje koji su retko mogli da se nađu na drugim mestima, recimo predavanja o pobuni robova na Haitiju – jedinom ustanku robova na svetu koji je proizveo državu – koju ne donosi neko ko je beo, već sam stanovnik ostrva, kako zaista i treba da bude ukoliko nam je stalo do (sopstvene) dekolonizacije. Takođe, Milikić je nalazio i inovativne forme, kao što je prepričavanje tekstova kako bi bili pristupačni i ‘navlačili’ čitaoce na izvornu literaturu. U jednom programu sam bio i saučesnik: radna grupa ‘Kapitalizam i depresija’ koja je nastojala da spoji psihoanalizu i kritiku produkcionih odnosa u neoliberalnom sistemu, neku vrstu sinteze Frojda i Marksa, pokušavanu u celom 20. veku. Imali smo malu grupu podrške koja je pored intimnih uključivala i političke diskusije“.

Svetlana Ivanov, glumica, pozorišna pedagoškinja i članica Asocijacije NKSS, ovako govori o „Rexu“: „Iako sam gostovala u ‘Rexu’ kao gledateljka i kao izvođačica, potom radila tamo dve godine u kancelariji, te imam višestruko iskustvo o tome šta je zapravo ‘Rex’, nisam sigurna da mogu da kažem šta za mene predstavlja suštinu. Nenad Pinter mi je rekao da je to za njega subverzivni rasadnik, a neko drugi da je to inkubator. Ljudi koji su tu dolazili su ‘Rex’, kao i ljudi koji su tamo radili, od Ring-ringa do *Low-Fi*-a. Događaji su bili raznovrsni, a neizostavni deo su bili susreti pre i posle. Uvek se znalo da će nekoga biti tamo. Za mnoge je to bila druga kuća, neko mesto gde znaš da ćeš sresti svoje ljude, ljude koje znaš i koje ćeš tu upoznati. Zagarantovano je da tu osetiš

dobre vibracije. Ne bih da zvučim patetično, ali ja svoj život ne bih mogla da zamislim bez ‘Rexa’. Za mene je taj prostor od 1995. do 2003. bio neka vrsta Oaze. Tada sam radila sa Plavim pozorištem i tamo sam igrala svoju prvu važnu predstavu, *Veličanstvenu odiseju*, koja je u meni ostavila neizbrisiv trag. U toj predstavi govorim pesmu „Itaka“. Ta je poezija duboko urezana u meni i svoje iskustvo sa ‘Rexom’ vidim upravo tako, kao simboliku putovanja. To je bila jedna vrsta škole zbog puno radionica i događaja. Nisu mi se sve stvari dopadale, ali je to bilo mesto slobode i dijaloga. To je za mene jedna srećna škola.“

Sanja Krsmanović Tasić, srpska umetnica, koreografinja, rediteljka, glumica, plesna i dramska pedagoškinja, o „Rexu“ kaže sledeće: „Za nas devedesetih godina, ‘Rex’ je značio prostor slobode, slobodne misli i antiratnog otpora. To ne samo da je bio prostor u kome smo vežbali, radili, izvodili predstave, već i mesto susreta. Susreta sa istomišljenicima, sa marginalizovanimima, sa svima koji misle šire od okvira svakidašnjice koja nas je gušila.

Godinama se prostor oblikovao i izgrađivao jer smo u početku radili u veoma teškim uslovima. Pamtim prva izvođenja predstave *Legenda o kraju sveta* Dah teatra u kojoj sam igrala. Grejanje je bilo slabo, skoro nikakvo, jedva da smo imali nekoliko reflektora, a opet je svaka predstava bila čudesna i važna publici i nama, jer je bila manifestacija otpora i nečeg drugog, u lavini zabavljačkih sadržaja koji se tad plasirao na mejnstrim scenama.

U ‘Rexu’ sam dugo nastupala, i dvehiljatitih, sa solo predstavom *Ples sa tamom* i sa demonstracijom rada *Telo koje peva, glas koji pleše*. Takođe i sa svojim prvim režijama u okviru projekta *Igrom protiv nasilja*, sa učesnicima i učesnicama grupe za mlade Dah teatra.

Umetnici i umetnice iz inostranstva koji su tu nastupali, radili su to sa razlogom. Tražili su neutralan prostor, prostor istine. Uvek ću pamtiti predstavu fantastičnog Butoh igrača Min Tanake, koji je sa metalnom kofom na glavi u uniformi igrao na muziku Lajka Feliksa. Organizovali smo radionice i okupljali sve koji su bili zainteresovani za savremeno pozorište i aktivizam. Kao i za duhovni razvoj, alternativu. Kao primer navodim radioice koje je organizovao Dušan Panajotović, koje sam i sama vodila početkom dvehiljaditih.

Ovakvi prostori nedostaju, i retki prostori koji danas postoje i koji su možda sličnog karaktera su Kulturni centar ‘Magacin’ i Alternativni kulturni centar ‘Gnezdo’ u Kruševcu“.

Marko Tomić, filmski režiser i pisac, daje dve crtice, dva intenzivna sećanja u vezi sa Kulturnim centrom „Rex“: „Kao strastveni učesnik *Low-Fi* pokreta, gledao sam tone kratkih filmova na *Low-Fi* saborima, topio se tokom dosadnih ili iritantnih radova, ali često i ko na iglama, poskakujući i cerekajući se tokom stvarno urnebesnih, uzbudljivih, besmislenih, ali tako smešnih filmova. Svakako da su tome doprineli i drugari, čitavo to *Low-Fi* pleme, kolektivno uzbuđenje, ali i alkohol. Često sam tu prikazivao i svoje filmove, ali ne one normalne (pokušaje narativnih filmova) koje sam sa teškom mukom pravio na studijama režije.

Ne, *Low-Fi* publika bi ‘popila’ ličnije, otkaćenije, radosne i očajničke filmove koje sam pravio uglavnom na ulicama, kod kuće ili na dokumentarnim kolonijama po nedodijama Srbije.

Tokom projekcija doživljavao sam nešto vrlo neobično i intenzivno: bez preterivanja i ne metaforički, u mraku, na svom sedištu, imao sam



osećaj da mi kroz telo prolazi struja. Da mi ispod kože, uzbuđenje, trema, kombinacija očekivanja, straha i uživanja čini da... nemam bolji izraz, već *da nešto struji, pulsira, kreće se brzo u krug unutar tela*, ispod kože, a naročito kroz ruke. Svaki put, nekontrolisano. Prijatno, jer je tako posebno, ali jako – prejak osećaj. Imao sam potrebu da me neko drži za ruku i tako sam imao svedoke da to nije samo subjektivni osećaj. Osoba koja bi me uhvatila za ruku, rekla je da i ona tada to oseća.

To nije samo zasluga 'Rexa', već i žara sa kojim sam pravio filmove, a verovatno i mladosti i neke dragocene naivnosti da ti filmovi mogu bog zna šta da učine, promene... Makar na daljinu zavedu tamo nekog u mraku.

Drugo sećanje vezano je za 'Pesničenje' i 'Video predah' koji sam često vodio. Ispričao bih neku priču, pričicu, asocijativni uvod za video koji bih izabrao ili sam napravio. Nešto što je bilo posebno i što ni pre ni kasnije nisam nigde 'imao' da kažem. To je bila jedna velika porodica ljubitelja poezije, muzike, filma... koji su sasvim ispunjavali inače veliku salu 'Rexa' i bili naštimovani, naelektrisani da čuju, vide, da uhvate to što sam pokušao da im dobacim. Jednom sam svoje minijaturne knjižice (*Vodič za dorćolske kite* – monografiju veličine 5x5 cm, sa fotografijama nacrtanih kita na zidovima Dorćola, poredanih po veličinama, uz uputstva kako do njih doći) ispaljivao u publiku baš iz pračke!

Hteo sam da kažem da je to bio sasvim dovoljan, svet za sebe. Za mene lično, takva količina različitih ljudi bio je sasvim dovoljan razlog, motiv i alibi da se potrudim iz sve snage, da napravim nešto iskreno, zaigrano, duhovito, emotivno, ako imam njih koji će to rado pogledati.

Pravi, živi ljudi, tu na pljuvomet od mene (ima stvarno onih koji pljuckaju dok pevaju ili pričaju). Više mi je to značilo od lajkova na daljinu, ma koliko da demode ovo zvuči...

Ilić Ljilja me je od milja prekrstila u 'filmski predak', ali to je verovatno više zbog godina nego zbog... Ma, ko zna?

Ukratko, 'Rex' mi je bio važan, dragocen, formativan kao i pijaca, buvljak, divlja obala reke po kojoj lutaš, gacaš, tražiš, gledaš, čeprkaš i vraćaš se kući blatnjav, ali sa blagom“.

Rekonfiguracija kontinuiteta: tridesetogodišnja

Kulturni centar „Rex“, bastion slobode i drugačijeg mišljenja, suočio se s promenom koja je uzdrmala njegove temelje. Iseljenje iz prostora u Jevrejskoj ulici tokom 2017, koji je bio više od lokacije – bio je dom, identitet, srce „Rexa“ – predstavlja prekretnicu u istoriji ovog kulturnog fenomena. Odlazak iz tog prostora je gubitak bitnog dela „Rexovog“ identiteta i on primorava ljude koji ga vode da osmisle rekonfiguraciju njegovog kontinuiteta. Ipak, pitanje koje se nameće je: da li je s promenom prostora došlo i do promene samog „Rexa“?

„Rex“ je i dalje aktivan, organizuje događaje i okuplja ljude i možda je prerano donositi konačne zaključke. On se još uvek nalazi u procesu adaptacije na novu sredinu. Potencijal njegovog razvoja jeste digitalni prostor ka čemu su novi projekti većma i usmereni. Možda će ga to čak i ojačati i učiniti da on zadrži svoju relevantnost. No, činjenica ostaje da je odlazak iz Jevrejske ulice bio veliki gubitak. To je bio gubitak jednog dela istorije, jednog dela beogradske kulture. Ova transformacija od fizičkog centra do nomadskog kulturnog prostora istovremeno pokazuje snagu njegove osnovne ideje – da kultura ne zavisi isključivo od zidova, već od ljudi, ideja i zajedničkog stvaralačkog duha.

Tridesetogodišnjica Kulturnog centra „Rex“ ne predstavlja samo priliku za osvrt na njegovu prošlost, već i za promišljanje o budućnosti kulturnih prostora u Srbiji. U vremenu kada su nezavisne kulturne inicijative suočene s gubitkom podrške i smanjenjem prostora za delovanje, primer „Rexa“ služi kao podsetnik na važnost istrajnosti, kreativnosti i društvene angažovanosti. Za naredne decenije i generacije, „Rex“ nosi potencijal da nastavi, inspiriše i oblikuje kulturnu scenu, dokazujući da je prostor kulture uvek više od same lokacije – on je zajednički duh, otvoreni dijalog i neumorna težnja ka boljem društvu.

REKONFIGURACIJA
KONTINUITETA



CIRKUS KAO UMETNOST ILI CIRKUS JE UMETNOST

42

43

Tekst →
Anja Matić

Fotografije →
??

Cirkus danas predstavlja vid izvođačke umetnosti koja je dobila novu formu tokom druge polovine dvadesetog veka, oslanjajući se na tradicionalne elemente koji datiraju još iz antičkog vremena, ali bez zloupotrebe domaćih i divljih životinja tokom nastupa. Savremeni cirkus je dobio interdisciplinarnu formu kombinujući elemente balansiranja, klovnovskih tehnika, manipulacija objektima, akrobatike i mnogih drugih disciplina pokušavajući da oslika svet u kom živimo, približavajući se drugim formama izvođačkih umetnosti kao što su pozorište, ples i umetnost performansa. Kroz istoriju cirkusa primećuje se da on predstavlja jedan inkluzivan i otvoren koncept dostupan svima.

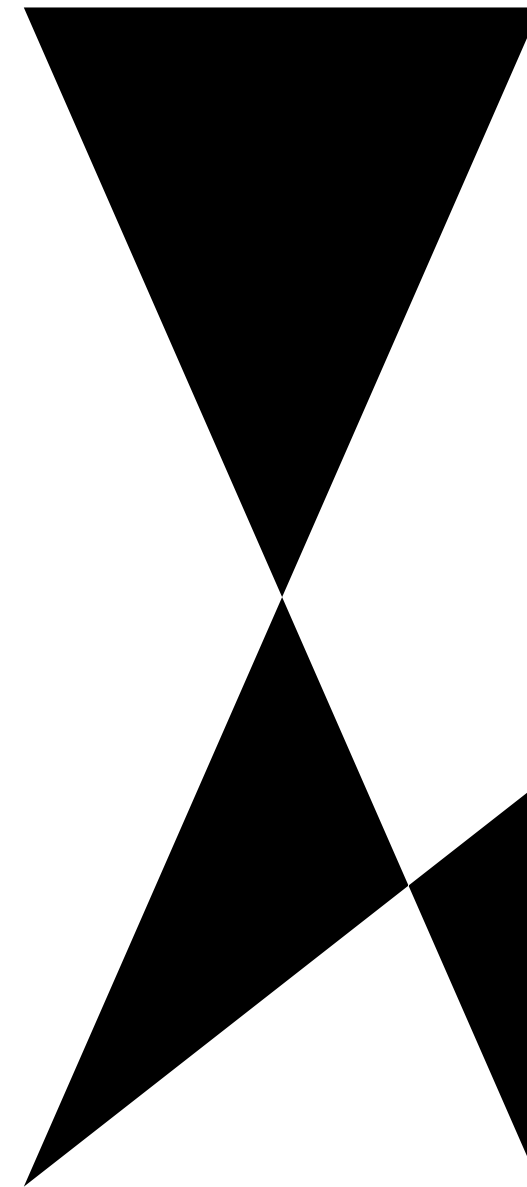
U našem jeziku reč cirkus može imati pežorativno značenje i neretko se koristi u vidu metafore kojom se opisuju haotične situacije i neuređeni procesi. Koliko puta smo već čuli izlizanu frazu „cirkus u skupštini“, gde se reč cirkus jasno upotrebljava u negativnom kontekstu jer se ovaj pojam povezuje isključivo sa idejom putujućih nomadskih trupa koje su išle od grada do grada postavljajući šatore na periferiji naselja gde su često koristile domaće i divlje životinje tokom nastupa.



Zahvaljujući novosadskim organizacijama „Kreativni pogon“ i Centar za razvoj cirkuske umetnosti „Ludifico“, osnovana je prva cirkuska škola „Cirkoneo“ u kojoj cirkuski umetnici prenose svoje znanje i veštine drugim ljudima i deci. „Kreativni pogon“ je udruženje građana koje se bavi kulturom, inkluzijom i obrazovanjem i nastalo je sa ciljem da unapredi kulturu, pruži podršku i unapredi položaj mladih i dece kroz različite umetničke, pedagoške i društvene vrednosti savremenog cirkusa. Sa druge strane, „Ludifico“ je centar nastao 2012. godine sa idejom da predstavi cirkus kroz kulturu i umetnost i stvori novu nezavisnu umetničku scenu koja će pružiti bolje uslove za obrazovanje dece i mladih. Kroz međunarodne i lokalne projekte, ove organizacije su uspele da postave temelje uspešne afirmacije cirkusa u Srbiji.

Jedan od uspešnijih projekata „Kreativnog pogona“ i „Ludifica“ ove godine bio je festival „Cirkus danas“, realizovan u periodu od 17. do 20. maja i nastao sa idejom da doprinese razvoju i razumevanju cirkuske umetnosti. Tokom četiri dana festivala, publika je imala prilike da pogleda domaće i inostrane produkcije i da učestvuje u mnogobrojnim radionicama i tribinama o položaju ove umetnosti kod nas.

O budućnosti cirkusa u Srbiji i novim projektima razgovarali smo sa Jasminom Vladislavljev i Dragom Jajićem iz udruženja „Kreativni pogon“.



Na vašoj veb-stranici stoji da ste vi udruženje građana koje se bavi kulturom, inkluzijom i obrazovanjem. Na koji način se tačno bavite inkluzijom?

Dragan Ako je inkluzija rad sa marginalizovanim grupama i sa ljudima sa invaliditetom, mi se upravo time bavimo, jer mi pokušavamo da pronađemo način na koji sve kategorije ljudi mogu da učestvuju u onome što mi radimo, te smatramo da bi društvo trebalo da bude takvo gde su svi sadržaji dostupni svima i, naravno, ljudima sa invaliditetom.

Jasmina Mi smo osnovali udruženje sa kolegama, jer smo se godina unazad bavili radom sa decom i onda smo odlučili da to znanje koristimo tako što ćemo početi da pišemo razne projekte i pravimo saradnje sa drugim fondacijama sa kojima delimo zajednički cilj.

Koja bi bila razlika između performansa i cirkusa kao umetnosti?

Dragan Mi pokušavamo da napravimo razliku između tih pojmova i poslednjih godinu dana smo u projektu „Cirkus je umetnost“ – tačnije

„Cirkus = umetnost“ – u kom su uključena tri najznačajnija udruženja koja se bave cirkusom kod nas, a to su „Cirkusfera“ iz Beograda, „Ludifico“ i „Kreativni pogon“ iz Novog Sada. Trenutno nas podržavaju Francuska ambasada i Francuski institut u jednom sveobuhvatnom projektu u kom radimo na tome da predstavimo cirkus kao umetnost. Tako da se mi zajedno borimo da cirkus postane priznata umetnost kod nas.

Kako ste došli do ideje uključivanja marginalizovanih grupa u Vaš rad?

Dragan Kada smo objavili prvu radionicu o cirkuskim veštinama, javila nam se jedna devojka koja radi u svratištu, sa idejom da nas spoji sa decom iz svratišta koja su bila zainteresovana za radionice. To su divna deca sa kojom smo radili tamo nekoliko godina tokom projekta koji se sjajno pokazao.

Jasmina Mi smo to putpuno volonterski radili. Jedan od pozitivnih rezultata tih radionaca je što su upravo ta deca iz svratišta kasnije išla sa nama na Akademiju umetnosti gde su učila studente raznim cirkuskim veštinama. Nažalost,

taj projekat nije bio podržan i nije se nastavio. Trenutno smo u sličnom projektu preko Užičkog centra za prava deteta u školi „Dušan Radović“ na Klisi gde radimo sa decom iz romske populacije. Mi se trudimo da ih kroz cirkuske veštine i metode integrišemo i povežemo tako da i oni sami shvate da svi treba da sarađujemo i da su različitosti jedna dobra stvar.

Interesantno je da u Vašoj školi nema takmičenja. Kako su ljudi reagovali na to u našem takmičarskom društvu?

Dragan Mi kad kažemo roditeljima da nema takmičenja, oni nas pitaju kako će se ta deca spremati za život koji je ceo zasnovan na ocenjivanju i nagrađivanju. Međutim, kada nema takmičenja, otvara se ogroman prostor za najlepše ljudske osobine i izgradnju zajednice. To je jedna atmosfera u kojoj te ništa ne boli i gde se deca osećaju sigurno i jednako.

Jasmina Želela bih da napomenem da deca imaju potrebu za nastupanjem i da pokazu šta su do sad naučili, tako da mi gledamo da ih uključimo u razne kulturne projekte gde mogu kroz predstave da pokazu novo znanje i veštine koje su stekli.

Generalno ljudi imaju problema sa razumevanjem razlika između tradicionalnog i savremenog cirkusa, pa kako biste vi to opisali?

Dragan Predstave savremenog cirkusa imaju dramaturgiju i to je osnovna razlika između tradicionalnog i savremenog cirkusa. U tradicionalnom cirkusu se ljudi dive veštini izvođača koji dobija aplauz na kraju, dok su u savremenom cirkusu zastupljene predstave koje se bave određenim temama i problemima savremenog društva.

Jasmina Neko je jednom spomenuo da su nama potrebne „Ikea predstave“ koje se lako sklapaju i prenose, koje su pre svega dostupne svim ljudima, kako bismo ih pripremili za sledeći nivo cirkuskih predstava. Možemo reći da je to prvi korak u kom pokušavamo da napravimo odskok od povezivanja sa tradicionalnim cirkusom, i da se odvojimo od shvatanja cirkusa kao šatora na livadi negde na periferiji.

Kako je prošao festival „Cirkus danas“ i kakve su bile reakcije gledalaca i gledateljki?

Jasmina Zajedno sa kolegicom Mirom Dobrković iz centra „Ludifico“, koja je bila idejni pokretač, organizovali smo festival „Cirkus danas“. Radimo zajedno i na drugom izdanju festivala jer se prvi pokazao uspešnim. Naša ideja festivala je da dođemo do nove publike koja nije upoznata sa savremenim cirkusom i da im bolje približimo savremeni cirkus.

Dragan Na tom festivalu je bilo stvarno raznih predstava, uključujući i jednu vrlo interesantnu iz Barselone koju je radila Marija Palma. Morali smo da obezbedimo dve hiljade litara vode tokom predstave, jer se predstava igrala u akvarijumu. Ljudi su bili oduševljeni i imali su prilike da vide nešto novo.

Za kraj, koju poruku i koji cilj biste rekli da savremeni cirkus ima?

Dragan Cirkus je konstantan izazov i u njemu uvek tražiš nove izazove. Stalna potraga za novim stvarima i novim idejama je ono što se danas najviše ceni u cirkusu. Ideja više nije da žongliraš sa dvanaest loptica, već da izmisliš nešto potpuno novo.

Jasmina Trenutno je jedan od naših glavnih ciljeva da uđemo u obrazovni sistem i da nas škole prepoznaju, te da započnemo nove saradnje na tom planu. Zajedno sa centrom „Ludifico“ se borimo za novi prostor, jer nam ovaj trenutni ne odgovara, jednostavno su ga naše potrebe prerasle. Tako da, radimo na zagovaračkim projektima, da se probamo izboriti za novo mesto. Mi želimo da kroz naše projekte napravimo nešto šta će kasnije ostati iza nas. Sada nam treba novi prostor da bismo nastavili da stvaramo i uključujemo veći broj ljudi iz zajednice.

Dragan Za kraj bih voleo da kažem da pokušavamo da okupimo savremenu izvođačku scenu, tačnije savremeni ples, savremeno pozorište i cirkus u jednu celinu. Već smo imali nekoliko sastanaka sa različitim organizacijama i nadamo se da će sledeći korak biti ozvaničenje novog kolektiva.



III

ANTIRATNO
ANGAŽOVANJE
NEZAVISNE SCENE

angažman Udruženja KROKODIL

Antiratni
angažman
Udruženja
KROKODIL

Antiratni
angažman
Udruženja
KROKODIL
Antiratni



50

51

Tekst →
Milica Ulemek

Fotografije →
Aleksandar Dmitrović,
Vanja Piroški

Nakon 2021. godine kada se činilo da se situacija oko pandemije korona virusa umiruje i da će se uskoro stvari vratiti u normalu, Rusija je započela otvorenu invaziju na Ukrajinu. Danas rat i dalje traje, a ratovi u Palestini, Sudanu, Jemenu takođe su se nastavili i intenzivirali. Reklo bi se da ovi razorni ratovi našu javnu scenu naročito ne dotiču. Ipak, tu je i ona manje vidljiva, ali istrajna nezavisna kulturna i aktivistička scena, koja se oglašava i pokušava da na neki način antiratno reaguje i pomogne ratom pogođenom stanovništvu.

KROKODIL-ov centar svakako je jedan od najupečatljivijih pozitivnih primera aktivističke prakse. Udruženje KROKODIL¹ angažovalo se povodom rata u Ukrajini, ali i povodom situacije u Gazi. Vladimir Arsenijević i Milena Berić iz Udruženja KROKODIL govorili su o ovim segmentima svog aktivističkog rada u poslednjih nekoliko godina.

„Mi (KROKODIL) smo i pre intenziviranja sukoba obraćali pažnju i reagovali empatijski. Sarađivali smo i dovodili u Beograd različite goste iz Ukrajine, a posebno nam je bila važna saradnja sa Andrijom Ljubkom, ukrajinskim piscem i prevodiocem, kao i sa Alijom Tatarenkom, ukrajinskom prevoditeljkom i predavačicom“, kaže Vladimir Arsenijević, osnivač i član

1 — KROKODIL je akronim na svim varijantama zajedničkog jezika i znači: Književno Regionalno Okupljanje Koje Otklanja Dosadu i Letargiju.



udruženja. „U saradnji sa njima pretežno smo dobili informacije o tome šta se dešava i pre izbijanja najvećih sukoba, ali i načine kako možemo da pomognemo ljudima u Ukrajini.“

Kada je 2022. godine bombardovan Harkov i Gradski prenatalni centar, gledajući slike prenosa inkubatora za prevremeno rođene bebe u podrum bolnice, članovi KROKODIL-a došli su na ideju da na neki način pomognu i doniraju bolnici.

„S obzirom na lične kontakte koje smo imali sa Institutom za neonatalogiju u Beogradu, uspeali smo da ostvarimo vezu i da od njih dobijemo tri neonatalna respiratora, koji su morali da se servisiraju, ali smo ipak uspeali da ih pošaljemo za Harkov. Donirali smo i pelene za novorođenčad, prehranu...“, objašnjavaju iz KROKODIL-a.

Osim individua, pojedinih institucija i retkih udruženja na nezavisnoj kulturnoj i aktivističkoj sceni, za pomoć u Ukrajini nažalost te godine nije bio veliki odziv: „Imali smo i podršku i pomoć od Filantropskog društva i Fonda B92 koji su donirali i prehranu i stvari, ali recimo baš te 2022, mi smo skupili samo 500 evra i to je doniralo sedmoro ljudi, dok je njih četvoro bilo iz inostranstva.“

Milena Berić o inertnosti institucija, pojedinaca i nevladinih organizacija pri izbijanju sukoba navodi: „Drugih institucija i nije bilo mnogo, osim malih izdavača ili jednostavno pojedinaca. Beogradski centar za ljudska prava je na primer bio tu, i oni su pomagali Ukrajincima administrativno i uspevali da srede potrebna dokumenta i papire. Takođe, nevladina organizacija Atina je pomagala i radila sa žrtvama trgovine iz Ukrajine...“

Mi smo radili i istraživanje pod nazivom *Liberte, egalite, soildarite!* u kojem smo pokušali da damo odgovor na pitanje zašto je tako mali odgovor nevladinih organizacija bio pre dve godine. Uradili smo upitnik fokus grupe u formi intervju-a, i na osnovu rezultata organizovali smo drugi deo projekta, odnosno susret nevladinih organizacija iz Srbije i Ukrajine, koji se realizuje u decembru. Čini se da odgovor o manjku zainteresovanosti nevladinog sektora leži u tome što nama nisu otvoreni fondovi koji bi po-

molgi u razvijanju programa u saradnji sa Ukrajincima.“

Pored donacija i odlaska u Ukrajinu, Udruženje KROKODIL odlučilo je da preoblikuje svoju rezidenciju za pisce i spisateljice, *Writer in Exile*, i da je otvori i za prevoditelje/ke, lektore/ke i urenike/ce. Autori i autorke uspevali su da dobiju rezidencije i egzil u Evropi, dok su ostale profesije vezane za književnost ipak ostajale po strani.

„Na ovaj način davali smo mogućnost i drugima da dođu na nekoliko dana, pa da probaju da vide da li da mogu da ostanu ili da odu negde dalje...“, ističe Berić.

Druga vrsta pomoći usledila je 2023. kada su članovi Udruženja otišli do gradića Bljiznuki, malog mesta u Ukrajini, u koje je emigriralo stanovništvo iz okoline, koja je bila bombardovana i gotovo urušena do temelja.

„Tamo je bilo oko 15 hiljada ljudi, a inače je živelo do pet, i njima je bilo potrebno sve: odeća, hrana, lekovi, pelene za odrasle... Te godine je odziv građana bio neuporedivo veći; ljudi su sami dolazili i donosili stvari“, objašnjava Vladimir Arsenijević.

Slično je bilo i ove godine kada su otišli za Herson, koji je napušten i gde se isključivo dronovima vodi rat.

„Tamo nema električne energije, mrak je, i dronovi snimaju i pucaju u sve što se pomeri.“

Osim direktnih donacija i pomoći Ukrajini, KROKODIL je zajedno sa domaćim izdavačima uspeo da prikupi novac od kojih je kupljeno oko 500 knjiga na ukrajinskom jeziku. Ukrajinska biblioteka dostupna je svima, a često dolaze da čitaju i pozajmljuju knjige tinejdžeri, ali i odrasli. To je pokrenulo i druge izdavače da prevode novija dela ukrajinskih autora i autorki. „Iako se znatno više prevodi, recimo, u Hrvatskoj, ipak postoje izdavači koji vode računa o tome. Na primer: *Bloom, Arhipelag* itd.“, navodi Arsenijević.

Nažalost, mada i razumljivo s obzirom na situaciju, ukrajinska kulturna scena nije preterano aktivna u Srbiji. Najveći broj ukrajinskog stanovništva predstavljaju žene i deca koji su se okupili u Pirotu i okolini i koji čeka-



ju kraj rata. Naravno, tu su i ljudi koji su zbog privatnih okolnosti počeli da žive u Srbiji i koji se takođe angažuju.

Mnogo je brojnija i vidljivija ruska disidentna scena, koja je donela osveženje kulturnoj sceni Beograda i Novog Sada.

„Kod nas je sada fenomenalna, kreativna umetnička scena iz Moskve i Sankt Peterburga koja se angažuje i šalje antiratne poruke“, govori Arsenijević, dodajući i primer da su umetnici/ce iz Rusije pravili mural ukrajinskoj pesnikinji Lesi, na stepenicama kod KROKODIL-ovog centra, kao antiratnu i empatijsku poruku. Umetnici/cesu bili fizički napadnuti od strane nekoliko proputinovski orijentisanih muškaraca iz Srbije.

„To je zaista žalosno i paradoksalno, a i mi smo imali mnogo pretnji, i napada.“, dodaje Arsenijević.

Ipak, ni to nije sprečilo Udruženje KROKODIL da nastavi sa aktivističkim radom, a uspeali su da pomognu i presele četrnaestočlanu porodicu iz Gaze.

„Od prijateljice iz Kanade dobili smo informaciju o porodici čiji je jedan član živio tada u Srbiji“, ističe Berić. „Preduslov da se pomogne bilo kome iz Palestine je da oni imaju nekog člana porodice koji trajno ili privremeno u Srbiji. U tom slučaju može da se aktivira ambasada Srbije u Kairu, jer oni (emigranti), kad uspeju da izađu iz Gaze imaju 48 sati da odlete negde drugde... Kod nas na aerodromu dobijaju humanitarnu vizu i neko mora da ih dočeka... To je neophodna procedura, u suprotnom je skoro pa nemoguće da im se pomogne... Mi smo, iskreno, očekivali da će nam mnogo veći broj ljudi pomoći što se

tiče relokacije palestinske porodice, baš zato što smo direktno pomagali, od hrane do smeštaja, ali to se nije desilo. Čini se da su glasovi mnogo snažniji nego što je empatija zaista na visokom nivou.“, dodaje Berić.

Aktivistički rad organizacije i dalje traje, a vremenom im se pridružuje još pojedinaca i organizacija.

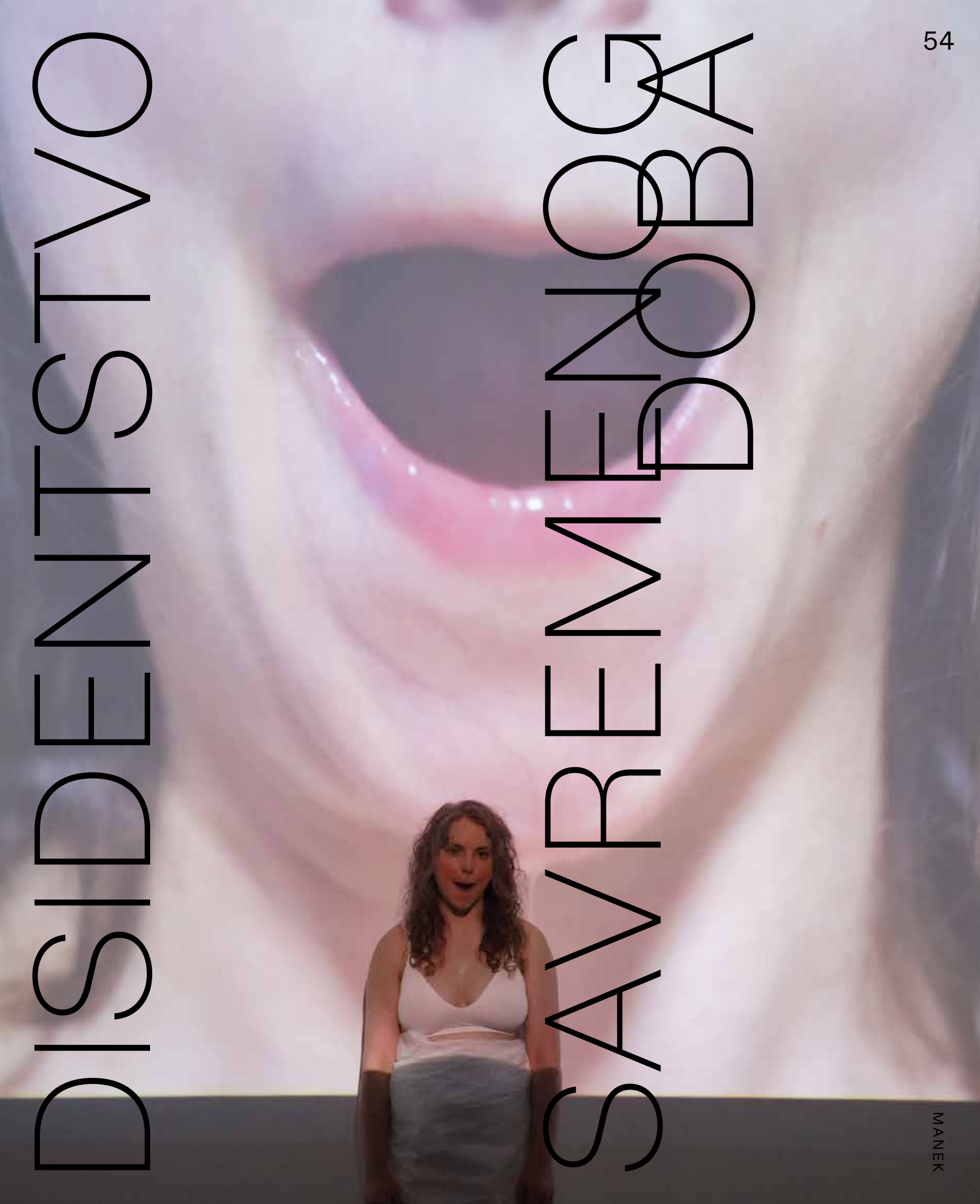
„U decembru 2024. na Paliću se organizuje aktivnost, odnosno susret naših i ukrajinskih nevladinih organizacija, a u februaru imamo još jedno okupljanje u Užgorodu. Ideja toga je da se ljudi upoznaju, da razgovaraju i u formalnim i neformalnim situacijama, i da iz toga proisteknu neke saradnje“, ističu iz Udruženja.

Interesantno je da se ove godine javio i diplomata koji je imenovan za srpskog ambasadora u Ukrajini, što je ipak čin koji nešto pokazuje, s obzirom na čitav politički kontekst Srbije.

„Razgovarali smo o načinima o kojima i on možda može nešto da doprinese, tako da ima tu nekih strujanja koja će pospešiti komunikaciju koja je bila izuzetno katastrofalna“, kaže Arsenijević.

Izgleda da postoji pomak u angažovanju i na nezavisnoj i na javnoj sceni Srbije, koja je poslednjih godina izgleda ipak najviše bila bajstenderska, ističu moji sagovornici.

„Dovoljno je samo da se malo svi angažujemo i prestanemo da stvaramo izgovore. Kod nas, nekako, svi smatraju da je nama najteže. I jeste nam teško, ali možda ako malo pogledamo i druge i pomognemo i drugima, i nama bude bolje“, zaključuje Arsenijević.



DISIDENSIJA SAVREMENA BEOGRADA

MANEK

Nju Simakina, I / fotografija: Mилош Јањић

Tekst →
Marija Milovanović

: ruski umetnici u Beogradu između relokacije i iznuđene *moralne emigracije*

Sparno je letnje vreme u ono slobodnog prostora što je ostalo od Sava-male. Guram se kroz masu ljudi u KC Gradu među kojima ne čujem svoj jezik, ali čujem nešto blisko njemu. Ruski. Slovenske korene. U to vreme potpuno neupoznata sa ruskom emigrantskom umetničkom scenom u Beogradu, osim sa podatkom da je više stotina hiljada ruskih državljana prošlo kroz Srbiju od početka invazije na Ukrajinu, prisustvujem javnom čitanju dramskog teksta *Finist, hrabri soko* sa ciljem da se bolje upoznam sa beskrupuloznošću ruskog vladajućeg režima koji je autorke ove pred-stave poslao na izdržavanje šestogodišnje zatvorske kazne. Čekajući da vidim kontroverzu dela koja je autorke mogla da košta slobode, zatiče me zbunjenost usled aplauza kraja. Nisam dočekala da vidim to zbog čega sam došla jer ga u plemenitom i svedenom komadu nije ni bilo, ali događaj na kojem sam, kao možda i jedini stranac, napravila zbrku tražeći prevod obraćanja na engleski, postao je moja inicijacija u svet jedne bogate sup-kulture u okvirima našeg glavnog grada i teških globalnih izazova čiji smo svedoci. U mesecima koji su usledili upustila sam se u istraživanje uslova života i rada ruskih umetnika i umetnica u emigraciji u Beogradu i načina na koji oni vide rat, emigraciju, ulogu umetnosti, političnost svog rada i duh Beograda kao ratnog utočišta.

PRIBLIŽAVANJE FAŠIZMU

„Nakon što su dramaturškinja Svetlana Petričuk i rediteljka Jevgenija Berakovič smeštene u zatvor, dobila sam poziv da insceniramo čitanje tog teksta u Beogradu”, kaže mi **Nju Simakina**, ruska umetnica performansa koja se u Srbiju doselila iz Moskve u oktobru 2022. godine. „Momentалno sam pristala i za dve nedelje je bilo gotovo. Okupila sam ljude i iako sam bila rediteljka tog javnog čitanja, niko nikome nije govorio šta treba da radi, nastalo je sinergijski. Taj događaj je bio aktivističke prirode jer je bilo važno sakupiti novac za njih dve kao i objasniti ljudima način na koji mogu slati pisma političkim zatvorenicima u Rusiji, jer je to ono što možemo da učinimo, samo im na taj način možemo pomoći. Važno je ne zaboraviti na njih. Pisanje pisama je jedini način protesta za ljude koji su ostali u Rusiji, iako se ne misli o tome kao o vrsti protesta. Ne može se pisati sve što želite, ali možete pružiti podršku“. Simakina nastavlja da mi govori o značaju pisanja pisama iz svih krajeva sveta političkim zatvorenicima u Rusiji, naročito intelektualnim radnicima/cama i umetnicima/cama, jer je to često jedini način da održe kontakt sa spoljnim svetom, relativnu mentalnu gipkost i snagu duha. Govori mi i o ruskim umetnicima/cama



ovde koji nemaju uvek novca za obrok, ali imaju motivaciju da stvaraju. Oslanjaju se na prijatelje, jedni na druge.

Za nju je rat došao neočekivano, iako smatra da je počeo još 2014. godine. Prvog dana ratnog stanja je bila na probi izvođenja sa 50 izvođača koje je odmah otkazano, kao i njen privatni nastup. Još tada je počeo da se širi očaj, kaže. Mnogo ljudi je uhapšeno na samom početku. Uz stotine hiljada drugih, potpisala je antiratni proglas. Mesec dana kasnije, puno njenih prijatelja aktivista je već bilo van zemlje. Veze među ljudima su počele da pucaju. Parovi su se rastajali pod pritiskom migracije. Počele su pretrage stanova, zatvaranje pripadnika LGBTQ zajednice. Danas je u pripremi i zakon protiv „*childfree* propagande“, odnosno slobode žena da samostalno odlučuju da li žele da ostvare potomstvo. Režim se, smatra, približio fašističkom.

„Sanjam o prestanku rata i da više nema žrtava“, kaže Simakina. „Ali ne verujem da se nešto može promeniti uskoro u Rusiji. Potpuno sam sigurna da se nikada neću vratiti u Rusiju. Cilj mi je da izvedem roditelje iz nje.“

Kao umetnicu čiji je rad vezan za scenu i *site-specific* metodologiju (u okviru koje prilagođava ideju, karakteristike i koncept dela mestu) interesuju je emocije, feminističke teme, solo izvođenje i priroda jezika. Navodi da je muči pitanje kolonijalizma i mesta ruskog jezika u sličnim paradigmatima i da više nije sigurna koliko je to posledica spoljašnjeg ili vlastitog unutrašnjeg pritiska. Iako ima akademsko muzičko obrazovanje, nije se pronašla u moskovskoj

akademsnoj umetnosti, već se pre rata borila za prava umetnika/ca izvođenja i protiv neplaćenog rada za poznata kreativna imena. Umetnost izvođenja joj dopušta da bude ono što jeste.

Nađa Lopardina, umetnica poreklom iz Sibira, stigla je u Beograd iz Sankt Peterburga u decembru 2023. godine. Ovde je intuitivno došla kada je već bila pribavila umetničku vizu za Francusku i kaže da nije pogrešila. Jedna je od retkih koja se u svoju zemlju povremeno vraća.

„Svaki put kada odem u Rusiju, mislim da će to biti poslednji put, osećam strah“, kaže Lopardina. „Mnogo mojih prijatelja, rođaka i kolega sa *underground* scene je još uvek tamo. Razgovaramo puno putem interneta o procesima koji se odvijaju u Rusiji i svetu, osećamo da se borimo sa time. Mnogi od meni bliskih ljudi su u zatvoru. Zato konstantno osećamo da smo pod rizikom. Ljudi danas u Rusiji ne znaju kako je poželjno ponašati se, kuda određena ponašanja mogu odvesti. Naročito ako izražavate solidarnost. Sa umetničkom scenom u Rusiji je gotovo“, decidna je, „zato što nije gotovo sa diktaturom i ratom. Moguće je da u budućnosti ili nećemo moći ući u Rusiju, ili iz nje nećemo moći izaći“.

Lopardina koristi prilike da poseti roditelje, kuću i ljubimce, iako nema više osećaj da joj je Rusija domovina. „Imala sam ga ranije, nisam ga potpuno izgubila, ali slabi. Ne želim da se odreknem Rusije zbog nekakvog poganog predsednika. Ali, pošto gledam u budućnost, ne smatram da je velika stvar izgubiti nešto, jer ćeš uvek naći nešto drugo, novo. Mislim o onome što je ostalo tamo, ali i živim ovde i trudim se da nađem način da ovde radim i stvaram. Održavamo veze onako kako okolnosti dopuštaju. Teško je nekada razgovarati sa rođacima, naročito sa bakom, jer nisu protiv režima. Baka misli da sam na Mesecu, kada sam van zemlje. Plaši je ono što je iza granica, tako je bilo još u Sovjetskom savezu, kada se ljudima govorilo da ih svi mrze zato što su Rusi“.

SLOBODE TELA

Lopardina smatra da je prošlo premalo vremena od doba Sovjetskog saveza za kolektivnu promenu načina razmišljanja, a da to najtužnije doživljava generacija milenijalaca koja je imala šansu da pod zapadnim trgovinskim uticajem oseti izvesne slobode. Slobodu definiše kao našu ličnu odgovornost protiv haosa. Kada se desio rat, kod nje se javio osećaj bespomoćnosti, mislila je da više ne može da se bavi umetnošću jer to





ne može da spreči rat, a postala je i svesnija propagande koja se odvijala pre njegovog početka. U svom radu teži individualnoj odgovornosti za ono što misli i kreira, ali takođe oseća potrebu za kolektivom i horizontalnim organizovanjem.

„Umetnost ima važnu političku misiju”, naglašava Lopardina. „Nije toliko važno praviti političku umetnost. Politika je jedna od tema. Ako ste umetnik, imate misli i osećanja koje je važno ispoljiti kroz vašu umetnost. To smatram političkom odgovornošću umetnika. Možemo da razgovaramo o tabuima i suprotstavljenim načinima razmišljanja sa određene distance, bez previše lične uključenosti. Umetnost nam daje siguran prostor da razmišljamo o telu i tabuima vezanim za njega i o drugima, onima koji nisu mi; drugi načini za to u ovakvim društvenim okolnostima vode u sukob. Važno je održavati umetnost slobodnom. Cenzura slama diskusiju, zato totalitarni režimi cenzurišu umetnost. Umetnost legalizuje sva pitanja, svaku problematiku“, kaže.

Tematika tela koja podleže cenzuri je od velike važnosti za Lopardinu. Kao vizuelna i pozorišna umetnica sa fokusom na slikarstvu, bavi se nesvesnim, genetskim i kulturnim kodovima, onim što prevazilaze nacionalnosti. Između ostalog, slika delove tela u, kako kaže, koautorstvu sa ženama-modelima koji joj šalju svoje fotografije. „Vlada tvrdi da su naša tela njihova i taj stav se širi kao virus”, kaže Lopardina. „U početku je takva propaganda bila podmukla i nismo je primećivali, ali onda je narastala, kao grabljivica koja zarije kandže u plen i ne pušta ga. Ne možemo biti slobodni ako naša tela nisu slobodna. Psiha, psihofizika i fizika su nerazdvojive. Ja sam ja kada nisam van tela.“

SLOBODA JAVNOG PROSTORA I PROBLEM MOBILIZACIJE

Za razliku od Lopardine intimne tematske okrenutosti, za **Ivana Andrejeva** je ulica postala prostor slobode. Ovaj ulični umetnik pseudonima Octobit, koji se u radno vreme bavi grafičkim i brend dizajnom, a u slobodno piksel-graftima i muralima, u Beograd je došao iz sibirskog Tjumenena u novembru 2022. godine, nakon boravka u Gruziji i Kazahstanu. Na putu ka hostelu i ruskim državljanima dobro poznatom pribavljanju „belog kartona“, video je na banderi stiker Beograđanina sa dugogodišnjim stažom Andreja Kolosova, uputio mu poziv i tako je počela njegova priča o vizualizovanju doživljaja Beograda

Nada Lopardina

Sofija Kolovskaja. I

kroz piksele i stikere. Diplomirani matematičar, Andrejev dolazi iz umetničke porodice u kojoj je rano bio upoznat sa umetničkim tehnikama; vrlo mlad je počeo da se bavi *stencil* umetnošću na ulici – ona je za njega značila adrenalin, naročito zato što se vrlo malo ljudi u Tjumentu izražavalo na taj način. U početku je ostavljao svoje znakove na javnim površinama, a postepeno je prešao na neonske stikere reflektivnih boja koje je sastavljao pincetom na kompleksan mozaički način. Pre rata, planirao je da putuje po Rusiji i iza sebe ostavlja svoj umetnički potpis. Bavio se muralima, oslikavao noću krovove i dimnjake. Još se seća mirisa cimeta iz jednog od njih koji je pripadao pekari u delu oslikane zgrade.

Rat je izbio i njegova prva reakcija je bila akcija, i to hitna. Prvog ratnog dana je sa malo osnovnih sredstava i noseći tadašnju devojku, a današnju suprugu na leđima, postojeću saobraćajnu znakovnu komunikaciju pretvarao u poznate mirovne simbole, poput oznake *peace*. Nakon nekoliko meseci, počela je mobilizacija i sve njegove kolege i prijatelji su se razbežali. Zajednički projekat oslikavanja zida jednog tržnog centra muralima je obustavljen na tri četvrtine dovršenosti. Iznenadilo ga je što u Rusiji nisu svi bili protiv rata, čak ni svi ulični umetnici/ce. Jedan od njih je ostao u Rusiji i počeo da izrađuje prodržavne grafite. Nakon početka rata, kaže, ljudi su postali mnogo obazriviji po pitanju



sagovornika o politici.

Andrejev mi govori da su njegovi roditelji protiv rata, ali da predaju u državnim umetničkim školama u kojima, prema njegovim rečima, devedeset posto kolektiva podržava rat. Njegov otac je isprva svoje stavove javno izražavao na društvenim mrežama, ali su ubrzo našli drugi način za mirovni aktivizam. „Setili smo se sovjetskih mirovnih propagandnih postera i toga da bi ti poster mogli da starijoj populaciji sugerišu razmišljanje i delanje u pravcu mira”, kaže Andrejev. „Otac me je zamolio da ih odštampam kao samolepljive, kako bismo mogli da ih lepimo na javne površine i u okviru njegovog radnog mesta. Štampao sam ih u zabačenoj kopirnici u kojoj nisu želeli da mi naplate uslugu shvatajući čemu služe. Dan nakon što sam ih odštampao, policija je došla da pretresa kopirnicu. Ne mislim da je to bilo zbog mog gesta, ali takva atmosfera vlada. U radnim kolektivima, rat je postao tabu-tema.“

Andrejev smatra da propaganda teško postiže rezultate kod mlađih generacija Rusa zbog prirodne skeptičnosti vezane za mlađe doba i zapadnog uticaja koji su imali priliku da dožive. Mnogo njih želi da studira van zemlje. „Želim da rat stane. Nije samo Putin problem, sve ovo bi se nastavilo i bez njega“, zaključuje.

RUSKI IDENTITET I EMIGRACIJA

U vreme kada su birali zemlju u koju će se preseliti, **Konstantin Glatkov** i njegova supruga su očekivali bebu i po preporuci su izabrali Srbiju kao „dobru zemlju za Ruse, sa finim ljudima, finim vremenom i bezviznim režimom“. Sa porodicom se doselio iz Moskve u maju 2022. godine želeći da se bavi ruskom kulturom bez cenzure. Pod umetničkim pseudonimom Kungfakt, korpusu ruske kulture ne prilazi sa istorijskog, već sa stanovišta savremene antropologije. Bavi se običnim ljudima, urođeničkim zajednicama koje su u Rusiji tabu-tema, kao i kategorijama ružnog i čudnog, niskobudžetnom umetnošću i lokalnim materijalima. Predratnu izložbu u Rusiji realizovao je sa fokusom na velike teme ruske kulture kao što su religija, nafta, ekonomija, koristeći dečije drvene brojanke skupljane na *vintage* marketima. Proputovao je Rusiju od severa do juga. Glavna stvar koju je rat promenio u njegovom stvaralaštvu jeste tematski fokus – već sa promenom Ustava koja je omogućila novi mandat Vladimira Putina, usredsređuje se na politiku i vesti.

„Ponekad izlažem uz ulične umetnike, ali ja nisam *street artist*; zovu me na izložbe političkih aktivista, ali nisam aktivista; pokušavam da nađem ravnotežu između umetnosti, dizajna, aktivizma i umetnosti društvenih mreža”, kaže Glatkov. „Prevashodno sam bloger i bavim se umetnošću na društvenim mrežama; stvaram umetnička dela i ona mogu biti deo različitih političkih projekata - poslednji projekat je bio u Berlinu, najpoznatije opozicione opcije iz Rusije su organizovale marš i deo tog događaja je bila i moja izložba, ali ne i ja. Pokušavam da govorim o Rusiji, politici i sadašnjoj situaciji kroz svoju umetnost koju svakoga dana objavljujem na Instagramu i ljudi je mogu lajkovati i repostovati, ali se trudim i da pravim višemedijsku umetnost jer ljudi žele i da dodirnu umetničko delo, ne samo da ga vide na Instagramu.“

Njegova dela uključuju prefinjene kalambure, što otvara pitanja dostupnosti i integracije: „Za mene je to veliki problem, kao umetnik nisam član lokalne umetničke zajednice, zato što se deo moje umetnosti bazira na igri rečima koje govornicima srpskog jezika nisu razumljive. Imam dva problema - ruski jezik i politiku, budući da srpski umetnici uglavnom ne razumeju rusku situaciju u potpunosti i možda ne žele da ulaze u njenu problematiku, jer je ne vide kao svoj problem; ja to razumem, živim ovde sada i ni ja ne znam previše o lokalnoj politici i problemima i ne

shvatam ih dovoljno. Kao da postoji zid između mene i recipijenata u Srbiji - za mene je to vrlo kompleksna tema”.

Dok razgovaramo u njegovoj galeriji Nordistica, pogled mi pada na crno platno sa odštampanom skraćenicom OPG. Uz platno stoji i dvodimenzionalni format sa istom skraćenicom, ali i dodatim tekstom *official position of the government*. Ruskim posmatračima je prva asocijacija na ovu skraćenicu velika ruska kriminalna grupa, a prva verovatna misao izjednačavanje vlade sa mafijom. Dodati tekst je zapravo naslov iz novina, polje interpretacije dalje leži u kolektivnoj svesti i individualnom rasuđivanju.

Kungfakt ideje ne smatra samo svojim, nalazi ih u vestima, na društvenim mrežama, i nadograđuje ih svojom inspiracijom i interpretacijom. Svoj medijum izlaže na procenu ljudima koji mu dalje, ukoliko žele, mogu pripisivati politička značenja. Nakon rata, međutim, zadobio je mnogo pažnje jer je sve manje ljudi otvoreno govorilo o onome što se dešava. Prijatelji koji podržavaju Putina počeli su da ga nazivaju opozicionarom i revolucionarom i život u Rusiji je postao nebezbedan, pod pretnjom zatvora i formalnog statusa stranog agenta.

Odrastanje njegovog sinčića u Beogradu otvorilo je na novi način temu identiteta kojom se bavi i u njegovoj svesti je sada pitanje ko su Rusi van Rusije.

„Realistična pretpostavka je da će posle rata Ukrajincima biti bolje, a Rusima gore”, smatra Glatkov. „Moguće je da neću moći ponovo da se povežem sa bolesnim roditeljima. Sanjam o kraju rata, ali to može biti daleko. Sanjam da će Oliver odrasti ovde, pričati srpski jezik, ovdašnju kulturu doživljavati kao svoju i putovati Evropom.“

PITANJE
SAOSEĆAJNOSTI I
UMETNOST KOJA GR LI

Sa druge strane, ilustratorka **Sofija Kolovskaja** iz Sankt Peterburga svoju umetnost vidi kao oruđe za građenje zajednice i razvijanje empatije, što shvata i kao svoju umetničku misiju. U Beograd se preselila u martu ove godine vođena lepim sećanjima. „Putovala sam puno tražeći neko lepo mesto gde bih mogla da ostanem i mislim da sam ga u Beogradu našla”, kaže Kolovskaja. „Ovde sam prvi put bila da proslavim rođendan sa prijateljicom i zaljubila sam se u grad još tada. Kada sam razmišljala kuda dalje, podsetila me je na to i pozvala ovde, donela sam odluku da se doselim u Beograd i



Sofija Kolovskaja, II

MANEK

to je moja najbolja odluka u protekloj godini. Rat je uticao na to da odem iz zemlje još na njegovom početku; većina mojih prijatelja je brzo napustila Rusiju i to je bio moj način da se izborim sa novonastalom situacijom.“

Kolovskaja kaže da je u emigraciji saznala koliko ima divnih sunarodnika: „Ja poštujem aktiviste i aktivistkinje zbog njihove hrabrosti, ali ne smatram sebe aktivistkinjom. Delom zbog situacije u kojoj je moja porodica, a delom i zbog prirode moje ličnosti, još i pre rata sam se trudila da podržim stvari u koje verujem, društvene projekte koji pomažu ljudima u nevolji i manjinama. Možda zvuči banalno, ali to je nešto u šta duboko verujem – da umetnost može da pruži ljudima podršku. Ilustrujem priče sa kojima ljudi mogu da se identifikuju i koje im pomažu da se ne osećaju samima u nečemu, bilo čemu – napuštanju svoje zemlje iz različitih razloga, životu na nepoznatom mestu, depresiji, stvarima koje pogađaju veliki deo ljudi danas. Deo moje umetničke misije je da pravim dela koja se tiču ljudi i u kojima oni mogu da se prepoznaju i da to činim na fin i empatičan način. Želela bih da, gledajući u moje radove, ljudi imaju osećaj da ih neko grli. Umetnost ima moć da pomogne u isceljenju trauma, kakvog god porekla one bile. Mislim da se prava umetnost tiče ljubavi, podrške i mira - ona može biti oružje, ali samo za navedene stvari”.

BEOGRAD KAO
PRUŽALAC SLOBODE

Beograd znači mojim sagovornicima i sagovornicama. Neki od njih se šale da je grad dobio najbolje što Rusija ima, ne samo relocirane ljude, već moralne emigrante. Sofija Kolovskaja se ovde oseća dobrodošlo: „Ovo je sigurna sredina da se bavim svojom umetnošću i da je pokazujem ljudima. Srpski još ne govorim, ali nastojim da otvorim svoju umetnost za različite ljude ovde koji nisu moji sunarodnici. Ruska zajednica je velika i daje prostora, ali bih volela da zaronim dublje u lokalnu scenu jer mislim da je divna. Bila sam na festivalu stripa i fascinirana sam veličinom stripovne zajednice ovde, veoma je inspirišuća i želim da saznam više o njoj”.

Kolovskaja je svesna i opasnosti režima koji totalitarne tehnike praktikuje i van granica svoje zemlje - Beograd ne smatra potpuno sigurnim za opoziciono nastrojene ruske građane, budući da znaju da se ovde na njihovim protestima pojavljuju proruski agenti sa kamerama. Ipak, misli da je Beograd najbolji grad za umetnike jer ne podleže *cancel* kulturi koju smatra prisutnom u Jermeniji, Kazahstanu, Turskoj i Gruziji. Doživljava ga kao slobodan grad u kom nema cenzure, i čiji usporeni ritam, čak i u redovima na kasi, izuzetno voli. Volela bi da vidi da se dalje multilingvalno razvija na način na koji se to dešava sa Berlinom. Ne zna da li će ostati ovde. Kaže da ne dozvoljava sebi da planira na duže od dve nedelje, iako uskoro sa kolegama otvara kulturni centar u kom bi volela da ljudi iz svih krajeva sveta stvore nešto zajedničkim snagama.

Nađa Lopardina, jedna od pomenutih kolegica, poručuje da ne zna koliko dugo ćemo živeti zajedno, ali da se nada da ćemo naučiti nešto jedni od drugih. Zahvalna je na tome što će vreme provedeno ovde zauvek biti deo njenog identiteta. Ivanu Andrejevu je namera da obezbedi boravište u Srbiji, a razmišlja i o Nemačkoj. U Beogradu je stekao prijatelje uprkos fenomenu *ruskog mehura* i voleo bi da srpska i ruska zajednica imaju više mogućnosti za komunikaciju i saradnju. Konstantin Glatkov smatra da Srbi ne poznaju Ruse i da je ovo prilika da sećanja iz prošlosti zamenimo utiscima iz sadašnjosti van stereotipa, o savremenim ljudima, okrenutim ka budućnosti, na čemu će nastojati da radi kroz umetničke saradnje. Njemu i njegovoj porodici je želja da ostanu ovde i da se integrišu u većoj meri. Želi da se detaljnije bavi međunarodnim temama, zbog čega je u Beogradu otvorio i malu galeriju kao „internacionalno mesto za svet bez granica“. Kolovskaja nas poziva na svoje izložbe i kurseve ilustracije, Nju Simakina i Nađa Lopardina u svoj kulturni centar. Izražavaju zahvalnost na načinu na koji su tretirani ovde i jednoglasno se nadaju daljoj saradnji i razmeni sa domaćim umetnicima/cama i radnicima/cama u kulturi.

Uticaj jednih kultura na druge je uvek dvosmeran i ove priče imaju potencijal da nas podstaknu na razmišljanje – ne samo o tome koliko kulture manjina znače našoj mejnstrim kulturi, već i tome kakve smo slobode do sada osvojili, a koje tek čekaju da budu osvojene.

KONTAKTI

Nju Simakina
KC Radionica, Admirala Geprata 10, Beograd

Nađa Lopardina
www.lopardina.tilda.ws
instagram@lopardinanadya
KC Radionica, Admirala Geprata 10, Beograd

Ivan Andrejev
instagram@octo_bit

Konstantin Glatkov
instagram@kungfuct

Sofija Kolovskaja
instagram@sofia.kolovskaya

2024 / 13

Solidarnost regionalne nezavisne scene sa Palestinom

Tekst →
Nađa Bobičić



Živimo u trenutku kada izraelska država već više od godinu dana sprovodi genocid u Gazi. Do sada je ubijeno preko 45.000 ljudi. Opravdano se sumnja da je ta cifra značajno veća, jer su mnoge žrtve ostale zatrpane pod ruševinama. Za nešto duže od godinu dana, Gaza – mali pojas uz more od oko 365 kilometara kvadratnih u kojem je živjelo dva miliona ljudi, sravnjena je sa zemljom. Paralelno sa okupacijom, napadima i konstantnim neselektivnim bombardovanjem Gaze, odvijaju se napadi i na Palestince koji žive na Zapadnoj obali.

Genocidu u Gazi je 7. oktobra 2023. godine prethodio teroristički čin ubijanja 1200 nevinih izraelskih civila i stranih posjetilaca Izraela svih generacija, kao i otmica 251 taoca od strane palestinskog Hamasa.

A masakru koji je počinio Hamas prethodila je petnaestogodišnja okupacija Gaze i preko sedam decenija kolonijalnog terora nad stanovnicima

Palestine od strane Izraela, od 1948. i takozvane Nakbe (što u prevodu sa arapskog znači nesreća, katastrofa, katalizma).

Osnivanje Izraela, nakon Holokausta, i osnivanje Ujedinjenih nacija trebalo je da garantuju globalni mir i čvrstu odluku čovječanstva da se zvjerstva koja su nacisti učinili nad Jevrejima, Romima, Slovenima, gejevima, komunistima i drugima koje su smatrali „nearijevcima“ ili političkim neprijateljima nikada ne ponove. Skoro osam decenija kasnije, malo je reći da je obećanje mira izneverjeno sa raznih strana.

Ustajemo, jedemo, radimo, plaćamo račune, šetamo, nerviramo se, svađamo i mirimo se, dočekujemo praznike, u trenutku kada su civili bombardovani, izgladnjivani, zlostavljani i izloženi nasiljima raznih vrsta u oružanim sukobima od istoka do zapada – od Mjanmara, preko Ukrajine, Bliskog istoka, Magreba, do Haitija i Meksika.

Šta u takvim okolnostima može raditi kultura? Koje kreativne metode osmišljavati radi pobune protiv nepravdi i kao doprinos globalnoj solidarnosti?

Sa jedne strane, ima onih aktera/ki kulturnog polja koji sebi mogu priuštiti luksuz ostajanja po strani od tekućih događaja ili zabijanja glave u pijesak. U našem kontekstu najčešće su to kon-

zervativni, nacionalistički krugovi koji dobijaju materijalnu podršku od korumpiranog državnog sistema. Branitelji tradicije, poretka i patrijarhata, ratni profiteri na posredan, a pojedini i na direktan način.

Njima nasuprot je nezavisni sektor koji se održava sa minimumom državnih sredstava, ali se visokom profesionalnošću iznova dokazuje kao najvitalniji dio kulture na postjugoslovenskim prostorima. Međutim, upravo uz tu poziciju prekarnosti ide i slobodnije djelovanje. Tematizovanje nepravde i borbe protiv nje kroz samo umjetničko stvaralaštvo, uz konkretne činove pomoći, po pravilu dolaze iz nezavisnog sektora.

Kao primjeri dobre prakse u nastavku teskta ukratko su prikazane neke od akcija i inicijativa solidarnosti sa Palestinom koje su u prethodnih godinu dana stvarane na presjeku kulture i direktnog aktivizma – ili, jednom riječju kazano, artivizma. Često su te akcije bile regionalnog karaktera, pokazujući da solidarnost na međunarodnom nivou posredno jača i regionalne veze. Važi i obratno, regionalne inicijative koje sarađuju odranije lakše se povežu kada se javi potreba za širim artivističkim djelovanjem.

Štrajk za Gazu!

Platforma Za radne uvjete u kulturi (**Za K.R.U.H**) osnovana je tokom 2020. od strane nekoliko organizacija čiji je cilj borba za dostojanstvene radne uslove u kulturi i održivo javno finansiranje.

62 63

Platforma je uputila poziv umjetnicima i umjetnicama, radnicama i radnicima u kulturi, kao i svima ostalima da zastanu na period od 15 minuta do nekoliko sati, dana ili nedjelja, da zaustave ili prekinu svoje umjetničke programe u ime solidarnosti sa narodom Palestine.

Činom prekida programa, odnosno štrajkom, odupire se normalizaciji genocida u Gazi i okupaciji Zapadne obale. Parola *business as usual*, koja se doslovno može prevesti kao *radimo kao inače*, ne može da važi u trenutku kada ginu desetine hiljada ljudi svih godišta, rodova i profila, zasuti bombama na malom prostoru bez mogućnosti bijega, bez mogućnosti da civili dobiju minimum zaštite i najbazičnija ljudska prava. Ako bi se kulturna produkcija nastavila kao inače, kao da je sve „normalno“, značilo bi da se simbolički učutkuju glasovi patnje naroda Palestine i time normalizuje uništavanje ljudskih bića, infrastrukture i prirode.

Sličan princip zastajanja mogao se vidjeti i u javnom prostoru u Srbiji, nakon zločina koji su se dogodili u maju 2023. i novembru 2024. godine. Moto masovnih protesta organizovanih tokom prošle godine, nakon dva masovna ubistva djece i mladih u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ i Malom Orašju i Duboni, bio je *sve mora da stane*. Nakon pada nadstrešnice na Željezničkoj stanici u Novom Sadu, koja je usmrtila petnaest ljudi, a dvoje je u trenutku pisanja ovog teksta i dalje u teškom stanju, jedan od načina na koji se odaje pošta stradalima i poziva na odgovornost nadležnih bilo je zaustavljanje saobraćaja na 15 minuta u 11:52 (sat i minut kada se nesreća dogodila).

Neoliberalni kapitalizam nas pokušava ubijediti da je sasvim „normalno“ da su ljudski životi potrošni, da se sprovodi neograničena eksploatacija prirodnih resursa, da je ratna industrija samo jedna u nizu industrija koja mora da radi i zaradi po svaku cijenu. Točak kapitala se vrti, ovako ili onako, sve je to „normalno“.

Ili možda ipak nije? Možda ništa „normalno“ nema u tome da zarad skaredno bogatog života milijardera, ogromna većina nas ostalih treba da čeka da je bomba, metak, ekološka katastrofa ili hiperinflacija još jedan i još jedan i još jedan put zaobiđe. Možda nam umjesto neoliberalne „normalnosti“ treba održiva, slobodna, pomalo kvir, *nenormalna* svakodnevice, gdje su resursi pravedno raspoređeni, gdje svi imamo dovoljno sigurnosti i mira.

Književnice/i za Gazu

Od početka najskorijih sukoba u Izraelu i Palestini mogli su se čuti glasovi kako pojedinačni književnica i književnika, tako i *ad hoc* napravljenih kolektiva, koji su se zalagali za solidarnost sa Palestinom.

Povodom ove teme, među glasnijima na mrežama je bila **Lana Bastaić** koja se u periodu početka sukoba našla na umjetničkoj rezidenciji u Njemačkoj. Ona je i po cijenu sopstvenog poslovnog angažmana otvoreno kritikovala odnos njemačkih vlasti prema propalestinskim akcijama, ističući licemjerje koje tamošnji establišment pokazuje u situaciji kada Izrael čini zločine, a sve pod plaštom nulte tolerancije na antisemitizam.

Ova autorka je bila i među učesnicama događaja ***Naša zemlja***, održanog 01. jula 2024. godine u Kulturnom centru „Grad“, u okviru ciklusa tribina *Booking* u saradnji sa inicijativom „Za slobodnu Palestinu“. Na događaju je čitana palestinska poezija u poetskom dijalogu sa jugoslovenskim književnicama, u cilju prikupljanja sredstava za humanitarne svrhe. Na događaju su učestvovalе još i **Marija Dragnić**, **Anđela Đokić**, **Maša Seničić** i **Selma Asotić**.

Udruženje „KROKODIL“ pomoglo je da se iz Gaze spasi porodica Al Najar od četrnaest članova, od kojih je jedna žena bila trudnica. Udruženje je više puta organizovalo akcije prikupljanja pomoći, kako bi porodica mogla da se smjesti i započne život ispočetka u Srbiji. U međuvremenu, iako u izbjeglištvu, porodica Al Najar je ipak u sigurnosti dočekala novu članicu. U „KROKODIL-ovom“ centru krajem septembra 2024. organizovan je Palestinski dan, kada je publika imala prilike da se upozna sa palestinskom poezijom, umjetnošću, kuhinjom i tradicijom. U okviru događaja prodavane su knjige pjesama Mahmuda Derviša i Jahje Hasana, u cilju prikupljanja pomoći za porodicu Al Najar.

Novopazarski pjesnik Šaban Šarenkapić je objavio zbirku pjesama *Gazin glasnik*, u izdanju Akcije „Pisanjem uzvrat“. Sav prihod od prodatih primjeraka knjige doniran je u humanitarne svrhe.

Udruženje „Pobunjene čitateljke“ u saradnji sa portalom „**Booksa.hr**“ objavljuju seriju podkasta posvećenih književnostima iz ratom zahvaćenih područja. Do sada objavljene epizode bavile su se književnošću Palestine, Sudana, Ukrajine i drugih krajeva. Uz podkast su dijeljeni i linkovi za donacije namijenjene ratom zahvaćenim područjima.

Ilustratorke/i za Gazu

Inicijativa „**Za slobodnu Palestinu“ iz Hrvatske** i **SMACK PRESS** u **Studio-galeriji KLET** organizovali su ***Prvu ARTIFADU – benefi izložbu plakata za Gazu*** (10.10.2024). Na izložbi je učestvovalo 23 ilustratora/ki i dizajnera/ki iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makdonije i Baskije, uz elektronsku podršku producenta *Le Chocolat Noir*. Prikupljena sredstva od prodaje plakata upućena su za humanitarnu pomoć Gazi.

Dani solidarnosti s narodom Palestine u Ostavinskoj galeriji

Inicijativa „**Za slobodnu Palestinu“ iz Srbije** u saradnji sa **Sindikatom novinara Hrvatske** postavila je u Ostavinskoj galeriji izložbu portreta ubijenih novinara i novinarki u Gazi pod nazivom „**Učinili smo što smo mogli, zapamtite nas**“ (od 3.12 do 7.12.2014). Izložba je prije toga bila izložena u zagrebačkoj Studio-galeriji KLET. Osim izložbe, u okviru Dana solidarnosti organizovani su i drugi događaji, poput promocije prevoda knjige *10 mitova o Izraelu*, savremeng izraelskog istoričara Ilana Papera, kao i projekcije dokumentarnog filma *Ambulance* (2016, Mohamed Jabali).

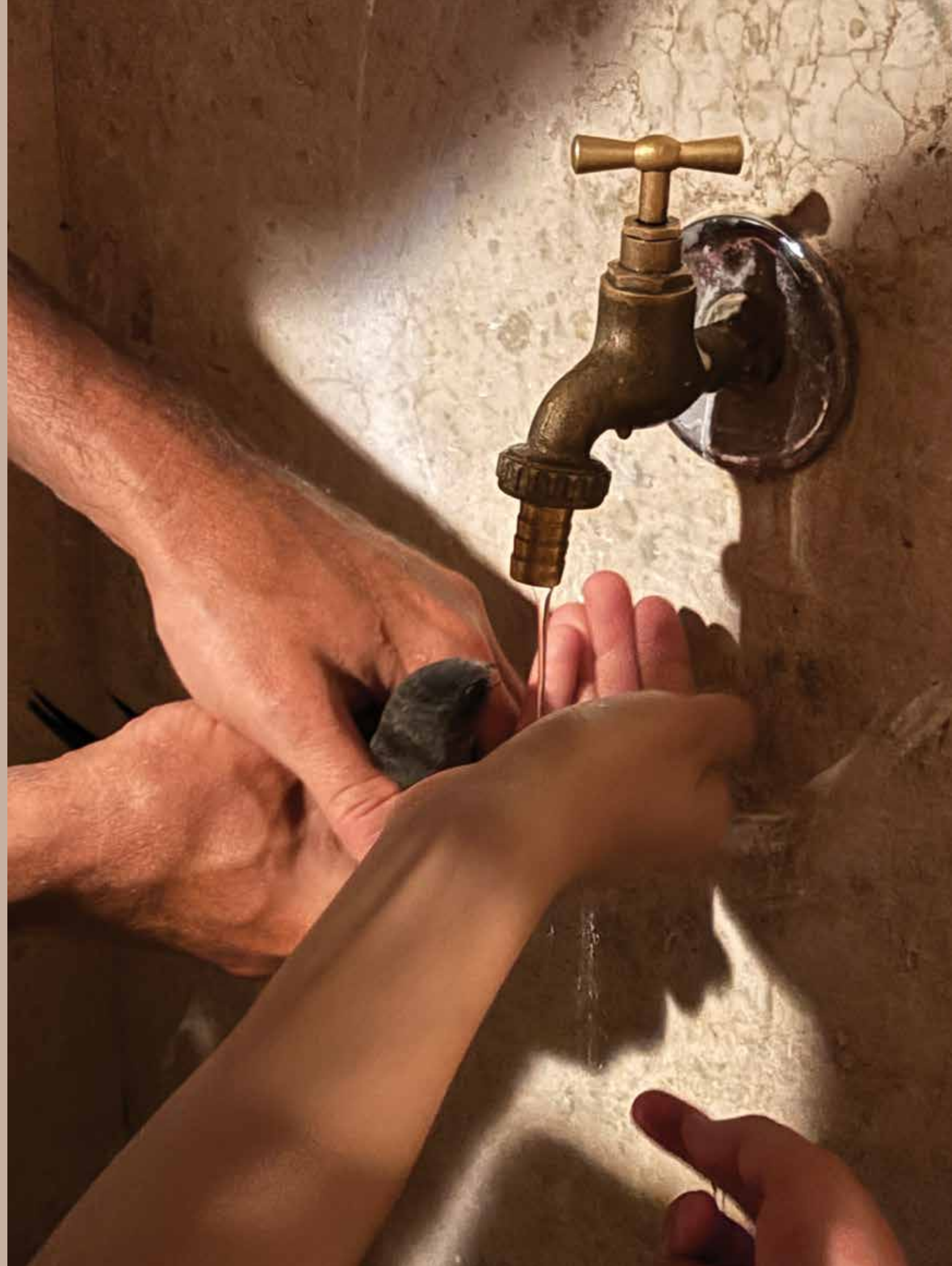
PlaTForma

Da solidarnost sa palestinskom borbom za samoodređenje ne poznaje granice – ni međunarodne, ni rodne, ni generacijske – dokazuje i četvrti broj **Regionalnog multimedijalnog magazina Trans Feminističke Platforme**, u izdanju **Trans Mreže Balkan**, koji za temu ima solidarnost, a na naslovnici palestinsku zastavu. Prilozi u broju su se bavili fenomenom solidarnosti u progresivnim politikama i aktivizmu iz različitih uglova, a naročito je posvećena pažnja pitanju interseksionalne solidarnosti sa Palestinom.

IV FESTIVALI

MANEK

Fotografija / Aleksandra Mihajlović 2024 / 13









DokuFest, Internacionalni festival dokumentarnog i kratkog filma, najveći je filmski festival na Kosovu. Svake godine ispunjava bioskope i improvizovane projekci-
one prostore oko istorijskog centra Prizrena sa selekcijom od više od 200 pažljivo odabranih filmova iz celog sveta.

DokuFest je osnovan 2002. godine s vizijom oživljavanja filma i obo-
gaćivanja kulturnog pejzaža Priz-
rena. Tokom godina, festival je
prerastao u najvažniji festival do-
kumentarnog i kratkog filma u jugo-
istočnoj Evropi. Posebno se izdvaja
činjenica da je od 2019. godine Do-
kuFest stekao prestižni status BAFTA
kvalifikovanog festivala za kratke
filmove, a 2022. godine je postao
nominacioni festival za prestižnu
Evropsku filmsku akademiju.

Festival traje devet dana i uk-
ljučuje izložbe dokumentarne fo-

tografije, debate, masterklasove
i muzičke nastupe. DokuFest nudi
raznovrsno i imerzivno iskustvo,
slaveći umetnost filma dok podstiče
dijalog i kinematografsku umetnost
u regionu.

23. izdanje DokuFest Internacional-
nog festivala dokumentarnog i krat-
kog filma održano je od 2. do 10.
avgusta 2024. godine u Prizrenu.
Ove godine prikazana su 103 filma u
osam takmičarskih sekcija.

Nova geopolitička reorganizacija
je bila povod za temu ovogodišnjeg
DokuFesta pod nazivom: **NOVI PORE-
DAK**. Ova tema je predstavljena kroz
diskusije na festivalu i pregled
brojnih filmova, tražeći povezanost
s prošlošću kroz selekciju filmova
iz 1974. godine, i pokušaj da shva-
timo da li smo već osuđeni na pro-
past ili postoji još neka nada za
svet u kojem živimo kroz filmove o
životnoj sredini.





74

75

MANEK

2024 / 13



NEW
ORDER

PRINCE

UDINESE
CULTURE

KALAJA



ISSN 2334-7090
COBISS.SR-ID
196056588